

วารสารความเป็นธรรมทางสังคมและความเหลื่อมล้ำ

ประชาธิปไตยเชิงลึก

Deep Democracy

ชาญชัย ชัยสุขโกศล^๑ และ อัจฉรีย์ อำไพกิจพานิชย์^๑

Chanchai Chaisukkosol^{a1} and Atcharee Amphaikitpanich^a

^๑นักฝึกอบรมและกระบวนการอิสระ

^aTrainer and Facilitator

บทคัดย่อ

งานเขียนชิ้นนี้ นำเสนอแนวคิดประชาธิปไตยเชิงลึก (deep democracy) ซึ่งพัฒนาต่อยอดมาจากจิตวิทยากระบวนการ (process work psychology) ในสกุลสายจิตวิทยาเชิงลึกของคาร์ล ยุง (Carl Jung) เพื่อแนะนำอีกแนวทาง/วิธีการหนึ่งในการจัดกระบวนการคลี่คลายความขัดแย้ง โดยเฉพาะความขัดแย้งที่แก้ไขได้ยาก ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับฐานคติเชิงลึก อารมณ์ความรู้สึกอันเข้มข้น รวมถึงบาดแผลทางใจ (trauma) ของแต่ละฝ่ายด้วย แนวคิดนี้เน้นให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถได้ยินและรับรู้เสียงที่แตกต่างหลากหลายของกันและกัน จนเกิดการเยียวยา คลี่คลาย และแปรเปลี่ยน (transform) ความขัดแย้งให้กลายเป็นพลังสร้างสรรค์ บำรุงหล่อเลี้ยงความเชื่ออาทรต่อกันและกันได้ แนวคิดประชาธิปไตยพื้นฐานวางอยู่บนทฤษฎีหลัก 2 ประการ ได้แก่ 1) ทฤษฎีสถานภาพ (field theory) ซึ่งมองการปฏิสัมพันธ์กันของมนุษย์ในฐานะที่มีคู่ขั้วตรงข้ามชุดต่าง ๆ มากมายเสมอ และดูเหมือนจะขัดแย้งกัน แต่อันที่จริงแล้ว เป็นการสร้างสมดุลให้กับระบบโดยรวมต่างหาก 2) ทฤษฎีความจริงสามระดับ ซึ่งเสนอว่าความจริง (reality) ไม่ได้มีหนึ่งเดียว แต่มี 3 ระดับซ้อนกัน และเกิดขึ้นพร้อมกันอยู่เสมอ ได้แก่ ความจริงเห็นพ้อง (consensus reality) ความจริงเหมือนฝัน (dream-like reality) และความจริงแก่นแท้ (essence reality) ความขัดแย้งเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์รับรู้ความจริงเพียงระดับใดระดับหนึ่งเท่านั้น แล้วไม่รับรู้หรือปฏิเสธประสบการณ์เกี่ยวกับความจริงระดับอื่น ๆ ของคนอื่นว่ามีอยู่จริง หากเราสามารถตระหนักรู้และโอบรับความจริงทุกระดับของทุกฝ่าย โดยเฉพาะความจริงแก่นแท้ได้ การคลี่คลายแปรเปลี่ยนความขัดแย้งในเรื่องยาก ๆ ก็จะสามารถเป็นไปได้ บทความนี้นำเสนอตัวอย่างเกี่ยวกับการนำแนวคิดประชาธิปไตยเชิงลึกนี้ไปใช้ในกรณีความขัดแย้งการสร้างโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ในประเทศไทยในช่วงปี 2014 - 2015 ซึ่งผู้เขียนทั้งสองได้เชิญแต่ละฝ่ายของความขัดแย้งทดลองเข้าสู่การจัดกระบวนการพูดคุยด้วยแนวคิดนี้ เพื่อความเป็นไปได้ในอนาคต ส่วนสุดท้าย ผู้เขียนสรุปข้อเสนอแนะและความเป็นไปได้ในการนำแนวทางนี้มาใช้กับสังคมไทย ว่ามีรูปแบบอย่างไรได้บ้าง ต้องปรับประยุกต์อะไรบ้าง ใช้เวลานานเท่าใด มีเงื่อนไขอะไรที่ต้องระมัดระวัง และมีใครควรเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องบ้าง

¹Corresponding author, E-mail address: chaisohum@gmail.com

คำสำคัญ: จิตวิทยากระบวนการ; กระบวนการกลุ่ม; การคลี่คลายความขัดแย้ง; การแปลงเปลี่ยนความขัดแย้ง; การจัดกระบวนการเชิงลึก

Abstract

This article presents a concept and approach called “Deep Democracy” which is an on-top development of Process Work Psychology, a psychological school in the lineage of Carl Jung’s Depth Psychology. Here we aim to introduce another approach in facilitating deep conflict, esp. intractable ones, that often involve deep presumption, intense emotional feeling including trauma. This approach aims for conflict parties being able to hear many different voices of each other deep enough, so that healing, resolution, and transformation is possible. Deep Democracy lies on two main theories : 1) Field Theory—claiming that in many human interaction, there often are many polarities, that seem in conflict, but actually exist to balance each other for system as a whole; 2) Three Layers of Reality – proposing that reality is not one, but happen in three layers simultaneously : Consensus Reality, Dreamlike Reality, and Essence Reality. Conflict occurred when we perceive only one layer of reality, and ignore or neglect the existence of other layers of reality perceived by other parties. When every party becomes aware and accept every layer of reality of each other, then conflict transformation can be possible. This article demonstrates an examples of how Deep Democracy works with by using the case of Nuclear Power Plant Conflict in Thailand during 2014-5 facilitated by both authors. The final section, authors recommend some possibilities in applying this Deep Democracy concept and approach in Thailand, including the formats, preconditions, who should involve.

Keywords: Process Work Psychology; Group Process; Conflict Resolution; Conflict Transformation, Deep Facilitation

บทนำ

ข้อเขียนชิ้นนี้ กล่าวถึงแนวคิดและวิธีการของ “ประชาธิปไตยเชิงลึก” (Deep Democracy) ในฐานะนวัตกรรมประชาธิปไตยอีกชิ้นหนึ่ง ที่พัฒนามาจากฐานศาสตร์จิตวิทยาเชิงลึก (depth psychology) สาย Carl G. Jung (Jungian Psychology) เพื่อใช้สำหรับการทำงานจัดกระบวนการกับความขัดแย้ง (conflict facilitation) ขนาดใหญ่ที่ตึงตัน แก่ยาก ร้าวลึก มีบาดแผลทางใจ หลายต่อหลายรุ่น และเกี่ยวข้องกับคนหลากหลายภาคส่วน ทั้งประเด็นภายในประเทศด้วยตนเอง หรือประเด็นระหว่างประเทศ ทั้งประเด็นความขัดแย้งทางศาสนา ชชาติพันธุ์ สีผิว ตัวอย่างเช่น ความขัดแย้งและความรุนแรงเรื่องสีผิวในสหรัฐ (Mindell 2002: 127-130; ชาญชัย ชัยสุขโกศล, 2561ข), ความขัดแย้งกรณีไอร์แลนด์เหนือ (Mindell 2002: 25-28; ชาญชัย ชัยสุขโกศล, 2561ค) ความขัดแย้งระหว่างคนอิสราเอลกับคนปาเลสไตน์ (Reiss, 2004) กระบวนการฟื้นฟูความสัมพันธ์ของผู้คนต่างศาสนาและชาติพันธุ์หลังสงครามโครเอเชีย (Audergon, 2005; Arye & Audergon, 2005a, 2005b) ประวัติศาสตร์บาดแผลที่นาซีฮิตเลอร์และระบบสตาลินแห่งโซเวียตกระทำไว้กับคนยุโรป ตะวันตก ตะวันออก และรัสเซีย นับแต่สงครามโลกครั้งที่สอง จนถึงปัจจุบัน (Pathomporn peace, 2557) บาดแผลทางใจข้ามชั่วอายุคนจากสงครามโลกครั้งที่สอง ระหว่างคนจีน เกาหลีใต้ กับคนญี่ปุ่น (IAPOP, 2015) กระบวนการคืนดีหลังการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในประเทศรวันดา (Audergon and Audergon, 2017) เป็นต้น

ในแวดวงการทำงานด้านความขัดแย้งและสันติวิธี มักใช้แนวทางการสนทนาโดยใช้หลักการ เหตุผล ตรรกะ ในเวทีประชุมสัมมนาทางการทั้งหลาย ซึ่งแม้สำคัญ แต่มีข้อจำกัดและไม่เพียงพอที่จะคลี่คลายหรือ ขับเคลื่อนความขัดแย้งที่ยาก ๆ กินเวลายาวนาน และหยั่งรากลึกซึ้ง เต็มไปด้วยบาดแผลประวัติศาสตร์ อย่างกรณีจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย ความขัดแย้งทางการเมือง ความขัดแย้งเรื่องโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ทั้งหลายทั่วประเทศ จิตวิทยาการกระบวนการและประชาธิปไตยเชิงลึก ตอบโจทย์นี้ในแง่ให้พื้นที่กับอารมณ์ ความรู้สึก ความไม่เป็นตรรกะเหตุผล โดยเฉพาะความร้อนแรง บั่นป่วน และเสี่ยงที่แท้จริงลึก ๆ ของแต่ละฝ่าย ของความขัดแย้ง ให้มีโอกาสได้ปรากฏในการพูดคุยสนทนา โดยไม่ตัดตอน พยายามจัดระเบียบให้ทุกคน “อยู่ในความสงบ” เหมือนการประชุมสัมมนาอื่น ๆ ในขณะเดียวกัน ทั้งสองแนวคิดนี้ยังให้เครื่องมือ วิธีการ และกระบวนการในการจัดการสภาวะร้อนแรง โกลาหล เหล่านั้น ให้สามารถคลี่คลายตัวลง สู่จุดที่ทั้งสองฝ่ายพอจะเริ่มสมานสัมพันธ์กันได้ระดับหนึ่งอีกด้วย ในทางกลับกัน ทั้งสองแนวคิดนี้ต่างจากแนวทางอื่น ๆ ในแวดวงจิตวิทยาทั่วไปที่แม้ทำงานคลี่คลายปัญหาผลกระทบจากความขัดแย้งรุนแรงเชิงชาติพันธุ์ ศาสนา การเมือง ฯลฯ แต่ก็เป็นการทำงานกับระดับปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคนกลุ่มเล็ก ๆ เท่านั้น แต่ประชาธิปไตยเชิงลึกถูกออกแบบให้สามารถใช้กับคนจำนวนหลากหลาย ตั้งแต่คนกลุ่มเล็ก ๆ ไปจนถึงคนนับพันได้

นอกจากศึกษาแนวคิดนี้ผ่านหนังสือ เว็บไซต์ ยูทูบ และเข้าร่วมอบรมกับครูอาวุโสหลายคนของสำนักนี้ ที่เดินทางมาเปิดการอบรมในประเทศไทยแล้ว ชาญชัยยังได้มีประสบการณ์เดินทางไปศึกษาดูงานของจริงที่ต่างประเทศอีก 2 ครั้ง ได้แก่ ครั้งแรก ไปพบ Arnold Mindell และ Amy Mindell (ภรรยาและผู้ร่วมก่อตั้งแนวคิดนี้) ที่เมืองโยโกฮาม่า ประเทศญี่ปุ่น ในปี 2013 ซึ่งถูกเชิญโดย UN University ให้มาจัดกระบวนการขนาดย่อมในประเด็นความขัดแย้งของชาวญี่ปุ่นหลายฝ่าย หลังอุบัติเหตุโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ที่ฟูกูชิมะระเบิด ครั้งที่สอง การเข้าร่วมการสัมมนา Worldwork (ซึ่งเป็นวิธีการกระบวนการกลุ่มแบบหนึ่ง พัฒนาโดย Arnold Mindell และจะได้อธิบายเพิ่มเติมข้างหน้า) ที่เมืองวอร์ซอ ประเทศโปแลนด์ ในปี 2014 ซึ่งตั้งหัวข้อที่ท้าทายยิ่งในการทำงานกับบาดแผลประวัติศาสตร์ข้ามชั่วรุ่น (intergenerational trauma) ของชาวยุโรปและรัสเซียที่ได้รับจากสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา (<http://www.worldwork.org/worldwork2014warsaw>) ทั้ง Arnold และ Amy Mindell และลูกศิษย์กันกุฎิตั้งแต่วัยหนึ่ง จนถึงรุ่นล่าสุด มารวมตัวกันทั้งสิ้น นำกระบวนการ และเรียนรวมแล้วราว 400 คนจาก 40 ประเทศจากทั่วโลก และมีการจัดกระบวนการกลุ่ม (group process) ขนาดใหญ่ (400 คน) และกลุ่มย่อย (20 คน 20 กลุ่ม) เพื่อทำงานกับแผลความขัดแย้งระหว่างชาวโปแลนด์กับชาวเยอรมัน ชาวยุโรปตะวันออกกับชาวรัสเซีย (หรือในนามสหภาพโซเวียต ช่วงสงครามเย็น หลังสงครามโลกครั้งที่สอง) ชาวโปแลนด์รุ่นเก่ากับรุ่นใหม่ ฯลฯ อย่างเข้มข้น วันละ 3 ครั้งเป็นเวลา 5 วัน และใน session การประชุมกลุ่มใหญ่ 400 คน มีการใช้ล่ามภาษาต่างๆ แปลแบบใส่หูฟังด้วย หรือพูดแปลจากภาษาท้องถิ่นมาเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งเขาต้องการทำให้ผู้คนสามารถมีส่วนร่วมโดยไม่มีข้อจำกัดด้านภาษามาขวางกั้นดังที่ได้ตั้งใจไว้อย่างแท้จริง (Pathomporn peace, 2557)

ผู้เขียนทั้งสองลงมือนำแนวคิดประชาธิปไตยเชิงลึก ผสมผสานกับแนวคิดอื่น ๆ ทำการจัดกระบวนการเพื่อขับเคลื่อนความขัดแย้งน้อยใหญ่ทั้งในระดับภายในองค์กรและประเด็นสาธารณะ ทั้งในประเทศไทยและเมียนมาร์มาหลายต่อหลายครั้งตั้งแต่ปี 2014 จนถึงปัจจุบัน (2020) เช่นกัน ทั้งหมดนี้ ยิ่งทำให้เราทั้งสองเชื่อว่า เราสามารถประยุกต์ใช้ชุดหลักการ แนวคิด และวิธีการต่างๆ ที่พัฒนาพ่วงมากับแนวคิดประชาธิปไตยเชิงลึก มาช่วยขับเคลื่อนวิกฤติความขัดแย้งใหญ่ๆ ของประเทศไทย ทั้งเรื่องการแบ่งแยกทางการเมืองและรัฐประหาร ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โครงการพัฒนาต่างๆ ที่ขัดแย้งกับชุมชนท้องถิ่น

(ทั้งเรื่องการสร้างเหมืองทอง หรือโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ ฯลฯ) ให้ออกจากภาวะตีบตันซ้ำซาก ไปสู่ทางออกที่ลงตัว สำหรับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้มากขึ้นในระยะยาวได้

กรอบแนวคิดทฤษฎี

ประชาธิปไตยเชิงลึก เป็นแนวคิดที่ต่อยอดมาจากแนวคิดแม่ ที่เรียกว่า “จิตวิทยากระบวนการ” (Process-Work Psychology หรือ Process-Oriented Psychology) และถูกพัฒนาขึ้นโดย Arnold Mindell รากฐานของศาสตร์และแนวคิดนี้ มาจากหลากหลายศาสตร์ ทั้ง (1) ควอนตัมฟิสิกส์ ที่ Mindell เรียนมาทางด้านฟิสิกส์ประยุกต์จาก MIT (Massachusetts Institute of Technology) (2) จิตวิทยาสาย Carl Jung ซึ่งเขาไปศึกษาต่อและเป็นอาจารย์สอนที่ C.G. Jung Institute ณ เมืองซูริค สวิตเซอร์แลนด์ (3) หลักคิดของปรัชญาเต๋า ทั้งที่เป็นคัมภีร์อี้จิง, คัมภีร์เต๋าเต๋อจิง ของเล่าจื๊อ และคัมภีร์เต๋าของจวงจื๊อ (4) ศาสตร์หมอชนเผ่า (shamanism) ซึ่ง Mindell พาตัวเองไปมีประสบการณ์การเรียนรู้เกี่ยวกับศาสตร์หมอชนเผ่าต่าง ๆ ทั้งในอินเดีย อาหรับ แอฟริกา รวมถึงอเมริกันอินเดียน และออสเตรเลียอะบอริจิน อีกด้วย

เดิมที Mindell เป็นจิตแพทย์คลินิก รักษาคนไข้ทางจิตเวชของเขาเป็นรายบุคคล อยู่ที่เมือง Portland รัฐ Oregon สหรัฐอเมริกา เขาพบว่าทุกครั้งที่เขารักษาคนไข้ของเขาให้มีอาการดีขึ้น เมื่อคนไข้ของเขากลับไปที่บ้าน ที่ครอบครัว ที่ชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมเดิม ๆ ผู้คนที่มีความคิดและพฤติกรรมเดิม ๆ คนไข้ของเขา ก็จะกลับมามีอาการทางจิตเวชเช่นเดิม ดังนั้น เขาจึงค่อย ๆ ตระหนักมากขึ้นเรื่อย ๆ ว่า คนไข้ของเขา ไม่ใช่แค่ระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับชุมชน ผู้คน และสิ่งแวดล้อมอื่นๆ อีกมากมาย เขาจึงเห็นว่าเขาต้องทำงานกับคนกลุ่มใหญ่มากขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งต้องทำงานกับคนทั้งโลกเลยก็ว่าได้ เพราะอาการทางจิตเวชของคนไข้ของเขาแต่ละคน ล้วนได้รับอิทธิพลบางอย่างมาจากทุกคนในโลกนี้เช่นกัน ซึ่งนับเป็นความทะเยอทะยานไร้ขอบเขตเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ Mindell จึงคิดค้นวิธีการที่เขาให้ชื่อว่า “Worldwork” (IAPOP, 2013) เพื่อใช้ทำงานกับคน ตั้งแต่ 3 - 5 คน จนไปถึงระดับหลายร้อยหลายพันคน

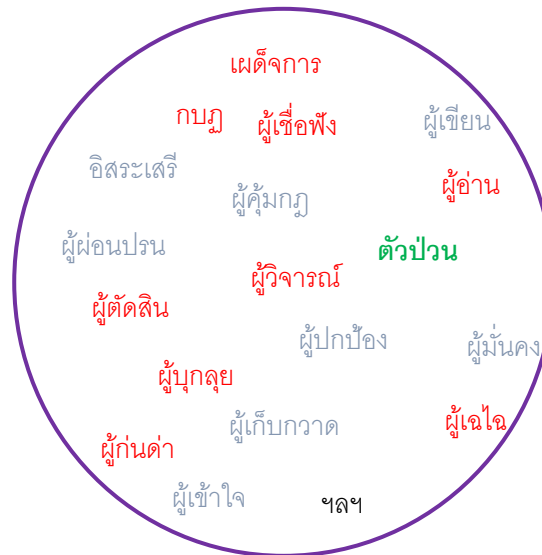
ทฤษฎีสนามพลัง (Field Theory)

ด้วยพื้นฐานที่มาจากด้านฟิสิกส์ Mindell มองผู้คนที่เขาต้องการทำงานด้วยผ่านทฤษฎีสนามพลัง (field theory) โดยกล่าวว่า ในทุก ๆ สนามพลัง จะมีหลักการบางอย่างคอยจัดระเบียบความเป็นไปของสิ่งต่าง ๆ ภายในสนามพลังนั้นอยู่เสมอ และด้วยฐานปรัชญาเต๋า Mindell เห็นว่า ในสนามพลังหนึ่ง ๆ ที่ประกอบด้วยผู้คนหลากหลายแบบ มักจะมีผู้คนที่แสดงบทบาท (role) ต่าง ๆ ที่เป็นคู่ขัดแย้งกันเสมอ ทั้งนี้ เพื่อให้ระบบหรือสนามพลังนั้นๆ เกิดสมดุล ใดๆเดียวกับที่แนวคิดหยิน-หยาง อยู่ร่วมกันเพื่อความสอดคล้องสมดุล

หลักนี้ เมื่อประยุกต์ใช้กับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในระบบหนึ่ง ๆ แล้ว (ดูแผนภาพข้างล่างประกอบ) จะปรากฏเป็นว่า เมื่อมีใครคนหนึ่ง สวมบท “เผด็จการ” ก็จะต้องมีอย่างน้อยหนึ่งคนที่ลุกขึ้นมาสวมบท “ผู้เชื่อฟัง” และอีกคนสวมบท “กบฏ” เพื่อให้เกิดความสมดุลในกันและกัน ตัวอย่างอีกคู่ขัดแย้ง เช่น เมื่อสนามพลังแห่งนั้น เต็มไปด้วย “อิสระเสรี” มากมาย ใครจะสามารถทำอะไรก็ได้ จนบ้านเมืองไร้ชื่อไร้แป ก็จะมีคนอีกกลุ่มลุกขึ้นมาสวมบท “ผู้คุมกฎ” เพื่อให้สนามพลังแห่งนั้นมีความเป็นระเบียบได้ดุลย์มากขึ้น แต่เมื่อกฎระเบียบเริ่มจะมากเกินไป จนเกาะกักรงรั้งแล้ว ก็จะมีผู้ลุกขึ้นมาสวมบท “ผู้ถอนปรนียดียุ่น” ด้วยเช่นกัน

หลักสำคัญของแนวคิดประชาธิปไตยเชิงลึก จึงมีความหมายสำคัญคือ ไม่ว่าเสียงนั้นหรือบทบาทนั้น จะตรงข้ามกับสิ่งที่เราชื่นชอบมากน้อยเพียงใด แต่เสียงทุกเสียง บทบาททุกบทบาท ล้วนมีความสำคัญ และพยายามบอกอะไรบางอย่างที่ขาดหายไปต่อระบบ เพื่อให้ระบบปรับตัวสู่สมดุล

เสมอ ดังนั้น วิธีการแบบประชาธิปไตยเชิงลึกอย่าง Worldwork จึงให้โอกาสและให้พื้นที่กับทุกเสียง ได้ส่งเสียงออกมา ไม่ว่าจะเสียงนั้น จะไพเราะหรือไม่น่าฟังเพียงใด รับไม่ได้เพียงใด จะเป็นเสียงกระแสหลัก หรือเสียงชายขอบมากเพียงใด ก็จะมีพื้นที่ให้เสียงนั้น ๆ ได้พูดเสมอ²

รูปที่ 1 ตัวอย่างทฤษฎีสนามพลัง (field theory) ที่ประยุกต์ใช้กับการทำงานระดับกลุ่มคน
ที่มา: Arnold Mindell; แผนภาพโดย CoJOY Consulting

นอกจากนี้ ในทุก ๆ สนามพลัง ไม่ว่าจะเป็นภายในครอบครัว ภายในองค์กร ภายในชุมชน สังคม ภายในประเทศ หรือระหว่างประเทศ ก็มักจะมียุทธศาสตร์หนึ่ง ที่ถูกตราหน้าว่าเป็น “ตัวป่วน” หากกล่าวด้วยหลักการเสียงทุกเสียงสำคัญข้างต้น ก็จะสามารถได้ว่า **ไม่มีใครเป็นตัวปัญหา มีแต่บทบาทที่คนส่วนใหญ่ยังไม่สามารถเข้าใจเจตนาลึกๆ และเสียงลึกๆ ของคนคนนั้นหรือคนกลุ่มนั้นได้อย่างแท้จริง** และแม้แต่วิธีการที่ถูกหาว่าเป็น “ตัวป่วน” เอง ในบางครั้งก็อาจไม่เข้าใจแก่นสารสำคัญที่ตัวเองต้องการจะสื่อกับระบบด้วยก็เป็นได้เช่นกัน เพราะเขาอาจเพียงรู้แค่ ว่า ไม่สามารถทำอะไรเหมือนใคร ๆ ได้ และไม่ทราบว่าจะต้องช่วยปรับปรุงส่วนไหนของระบบในภาพใหญ่

ทฤษฎีความจริงสามระดับ (Three Layers of Reality)

ในเชิงภววิทยา (ontology) และญาณวิทยา (epistemology) ว่าด้วยเรื่องอะไรคือความจริงแล้ว และเราจะรู้ความจริงได้อย่างไรนั้น เป็นที่ถกเถียงกันมากในหมู่นักปรัชญา ในหลายร้อยปีที่ผ่านมา ปรัชญาวิทยาศาสตร์สำนักปฏิฐานนิยม (positivism) และประจักษ์นิยม (empiricism) ได้ชัยชนะ ดังนั้น ผู้คนมากมายทั่วโลกในยุคที่ผ่านมาก็เชื่อว่าอะไรก็ตามที่ “ชัด ตวง วัด” ได้เท่านั้น ที่ถือว่าเป็นความจริง สิ่งอื่นๆ นอกจากนั้น ถือว่าไม่ใช่ความจริง ความเชื่อแบบนี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนทัศน์แยกส่วนและลดทอน แบบพยาธิวิทยา (pathological paradigm) ดังนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ที่เป็นส่วนเกิน และถูกตัดออกไปจากระบบ

²หลักการข้อนี้ ประยุกต์ใช้ไม่เฉพาะกับสนามพลังที่เป็นภายในหรือระหว่างบุคคลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงภายในตัวคนคนหนึ่งเองด้วย เพราะมนุษย์เรามักจะมีเสียงมากกว่าหนึ่งเสียง ถกเถียงกันเองภายในในสันตสุขเสมอ และมักมีเสียงหนึ่งที่เป็นเสียงหลัก (dominated) คอยกดขี่เสียงอีกกลุ่มหนึ่งให้เป็นเสียงชายขอบ (marginalized) ที่แม้แต่ตัวเราเองก็ไม่อยากได้ยินเช่นกัน

ในทางกลับกัน ประชาธิปไตยเชิงลึกอยู่บนฐานกระบวนทัศน์แบบองค์รวม (holistic paradigm) สาเหตุที่ประชาธิปไตยเชิงลึกเชื่อว่า ในสนามพลังหนึ่ง ๆ หรือในระบบหนึ่ง ๆ ทุกเสียง ทุกบทบาท ล้วนสำคัญทั้งสิ้น และ ไม่มีใครเป็นตัวปัญหา มีแต่บทบาทที่คนส่วนใหญ่ในสนามพลังหรือในระบบนั้น ๆ ยังไม่เข้าใจ เพราะ Mindell ไม่ได้มอง “ความจริง” ว่ามีเพียงแค่ชั้นเดียวโดด ๆ แต่เขาได้พัฒนาหลักทฤษฎีและญาณวิทยาของตัวเองขึ้นระบบหนึ่ง ซึ่งเขาเรียกว่า “ความจริงสามระดับ”³

ดังนั้น แม้ในความจริงระดับบน ๆ เราจะเข้าใจบางสิ่งไม่ได้ ไม่เห็นว่ามันหรือคนนั้นมีประโยชน์อะไรกับระบบโดยรวม แต่ในระดับลึก ๆ ลงไปแล้ว เราจะสามารถเห็นความสำคัญของสิ่งนั้นหรือคนนั้น ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบ ไม่ต่างจากเราได้ ดังจะอธิบายต่อไป

ความจริงระดับแรก : ความจริงเห็นพ้อง (Consensus Reality)

ความจริงในระดับนี้เป็นประสบการณ์การรับรู้ของมนุษย์ที่ “เห็นพ้องต้องกัน” ในสิ่งต่าง ๆ ว่าอะไรควรเรียกว่าอะไร อะไรควรเป็นอะไร สิ่งที่สำคัญในความจริงชั้นเห็นพ้อง คือ **ข้อเท็จจริง**ว่าเกิดอะไรขึ้น **โครงสร้าง** หรือ **นโยบาย**ขององค์กรเป็นอย่างไร ใครต้องทำหน้าที่อะไร รวมทั้งเรื่อง **กฎกติกา มารยาทต่าง ๆ** ในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ร่วมกันในสังคมหรือในระบบหนึ่ง ๆ ถ้าเป็นการถกเถียงหรือประชุมอยู่ ตัว **ประเด็น (issue)** ก็จะเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องจดจ่อ ไม่ออกนอกเรื่อง ถ้าเป็นการตัดสินใจต่อปัญหาหนึ่ง ๆ ก็จะเน้นไปที่ว่า “**เสียงส่วนใหญ่**” เห็นด้วยกับทางใด ชั้นความจริงเห็นพ้องนี้เป็นชั้นที่เรียกได้ว่า เราทุกคนอยู่ในสถานะปกติของจิตสำนึก และสามารถควบคุมตนเองได้ มีเหตุมีผล รู้กาลเทศะว่าอะไรควรไม่ควรอย่างไร

การทำงานเกี่ยวกับการแก้ไขความขัดแย้งส่วนใหญ่ของโลก มักอยู่ในชั้นความจริงเห็นพ้องนี้เป็นสำคัญ เพราะมีลักษณะของการจัดลำดับขั้นตอนกระบวนกรเชิงตรรกะ เต็มไปด้วยหลักคิด และระเบียบแบบแผนมากมาย Mindell เห็นว่านี่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งหรือการเผชิญหน้ากับความตึงเครียดส่วนใหญ่จึงไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะส่วนใหญ่ เมื่อมีความขัดแย้งหรือความตึงเครียดเกิดขึ้น เราและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง มักไม่ได้อยู่ในภาวะ “ปกติ” ของชั้นความจริงเห็นพ้อง โดยเฉพาะเมื่อมีการ กล่าวหาโจมตี ประณาม ฟาดฟันกันทางวาจา และตอบโต้กันไปมาอย่างเผ็ดร้อน สถานะเหล่านี้เต็มไปด้วยความโกรธเกรี้ยว ถึงขั้นเกลียดชัง และหลายครั้งที่อยู่ลึกลงไป คือ ความหวาดกลัว รวมถึงบาดแผลทางใจ (trauma) ที่ส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน หลายต่อหลายครั้งในสถานะที่มีความตึงเครียดเช่นนี้ สิ่งที่เกิดขึ้น มักกลายเป็นการพยายามกดขี่ให้อารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ กลับลงไปอยู่ข้างใต้พรมเหมือนเดิม แล้วพยายาม “คุยกันอย่างมีเหตุมีผล” ต่อไป (2002 : xi) โดย Mindell กล่าวว่า

“กระทั่งถึงปัจจุบันนี้ งานด้านความขัดแย้งส่วนใหญ่ โดยสาระสำคัญแล้ว ล้วนอยู่บนฐานของขั้นตอนเชิงตรรกะ โดดเดี่ยวความคิดดี ๆ และเหนืออื่นใด สถานะทางจิตวิทยาในระดับปกติของพวกเรา อันเป็นสถานะที่ผู้คนมักถูกคาดหวังให้ดูดี และนั่นคือเหตุผลที่ทำให้งานด้านความขัดแย้งประสบความสำเร็จน้อยมากในการเผชิญกับความตึงเครียด กล่าวคือ เมื่อมีการกล่าวหาและแก้แค้นเกิดขึ้น เรามักอยู่ในภาวะของจิตสำนึกช่วงปกติ (ordinary state of consciousness) น้อยมาก สิ่งที่เราเห็นอยู่บ่อยครั้ง คือ ความกลัวและความโกรธ การสร้างระเบียบวินัยหรือการบังคับใช้กฎกติกาให้เข้มแข็งขึ้นจะไม่เคยเพียงพอต่อการเผชิญปัญหาของโลกนี้ งานด้านความขัดแย้งที่ไม่อ้างอิงกับสถานะของ

³ เรื่องญาณวิทยาสำหรับศาสตร์ยุคหลัง ๆ อย่างจิตตปัญญาศึกษา (contemplative education) ก็อ้างอิงระบบนี้ของ Arnold Mindell ในฐานะญาณวิทยาแบบที่ช่วยให้เข้าถึงความจริงได้ครบสมบูรณ์มากขึ้นเช่นกัน ใน สมสิทธิ์ อัสตรินี่ (2556)

จิตสำนึกช่วงผันแปร (altered state of consciousness) ก็เหมือนกับการฉีดยาแก้ไขหวัด
ให้คนที่กำลังอยู่ในภาวะคลั่งหรือซึมเศร้าของจิตสำนึก” (Mindell, 2002)

วิธีการทำงานด้านความขัดแย้งแบบเดิมที่เน้นเฉพาะการควบคุมกำกับกฎกติกาและมารยาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องนี้ แม้จะเป็นสิ่งจำเป็นในบางสถานการณ์ แต่ย่อมไม่เพียงพอที่รับมือกับความขัดแย้งในสภาวะดังกล่าว เราจำเป็นต้องค้นหาวิธีการและแนวทางในการทำงานกับความขัดแย้งชนิดที่สามารถเผชิญหน้ากับสภาวะที่ผู้คนไม่อยู่ในความสุภาพ ควบคุมตัวเองให้ได้ด้วยเช่นกัน นั่นคือเหตุที่ทำให้ประชาธิปไตยเชิงลึกให้ความสำคัญกับการทำงานกับประสบการณ์การรับรู้ความเป็นจริงในชั้นที่สองมาก และมีแนวคิดย่อยที่เกี่ยวข้องหลายแนวคิด

ความจริงระดับที่สอง : ความจริงเหมือนฝัน (Dream-like Reality)

การประชุมแบบปกติ มักมีวาระ (agenda) ชัดเจน การพูดคุยมักเต็มไปด้วยหลักการเหตุผล มีความเป็นทางการ และมีลักษณะการดำเนินการประชุมเป็นแบบเชิงเส้น (linear) หรือก็คือการประชุมที่ให้พื้นที่เฉพาะสำหรับประสบการณ์การรับรู้ในระดับความจริงเห็นพ้องเท่านั้น แต่การประชุมตามแนวคิดประชาธิปไตยเชิงลึก โดยเฉพาะรูปแบบวิธีแบบ Open Forum นั้น เป็นกึ่งเชิงเส้น (semi-linear) และให้ที่ทางกับความไม่เป็นเส้นตรง (non-linear) โดยเน้นให้พื้นที่กับประสบการณ์การรับรู้ของผู้คนที่อยู่ในชั้นความจริงเหมือนฝันด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ หลายครั้ง ประเด็นที่พูดคุยเหมือนจะออกนอกประเด็นวาระการประชุม/สัมมนาที่วางไว้ได้เสมอ แต่สำหรับประชาธิปไตยเชิงลึกแล้ว ปรากฏการณ์การ “นอกประเด็น” เหล่านี้ คือ ประเด็นวาระที่แท้จริงที่หลาย ๆ คนรู้สึกร่วมกันอยู่ลึก ๆ และมักเป็นสาเหตุที่ทำให้การประชุมแบบปกติที่เน้นเฉพาะความจริงเห็นพ้องไม่มีความคืบหน้า หรือแม้ได้ข้อสรุป แต่ก็ไม่ใช่ข้อสรุปที่ได้ใจทุกฝ่ายและได้ผลอย่างยั่งยืนจริง

รูปที่ 2: ความจริงสามระดับ

ที่มา: Arnold & Amy Mindell

การสัมมนาปกติ ให้เวลาวิทยากรพูดคนละ 15-20 นาที ถ้ามีวิทยากร 6 คน ผู้เข้าร่วมก็ต้องทนฟังไปถึงอย่างน้อยหนึ่งชั่วโมง ครึ่งหรือสองชั่วโมงเลยทีเดียว จากนั้น ผู้จัดก็มักเปิดให้ผู้เข้าร่วมซึ่งมีจำนวนหลายสิบหรือถึงร้อย ถามเล็ก ๆ น้อย ๆ รวมแล้วอีก 10-20 นาทีแล้วก็ปิดสัมมนากัน ส่วน Open Forum แบบประชาธิปไตยเชิงลึก มักเริ่มต้นด้วยการเชิญวิทยากรหลัก ๆ พูดไม่เกินคนละ 5 นาที (และปกติจะเชิญวิทยากรไม่เกิน 3-4 คน รวมแล้ว ผู้เข้าร่วมจะต้องทนฟังเพียง 15-20 นาทีเท่านั้น) จากนั้น ก็จะเปิดให้ผู้เข้าร่วมคนอื่น ๆ ได้พูดบ้าง โดยกำหนดเวลาเบื้องต้นให้ผู้พูดไม่เกินคนละ 2 นาที เพื่อให้หลากหลายเสียงของผู้เข้าร่วมได้มีโอกาสพูดกันถ้วนหน้ามากขึ้น

การสัมมนาปกติ มักพยายามเชิญวิทยากรและผู้เข้าร่วมสายกลาง ๆ ที่มีความคิดไม่สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง เพื่อให้สามารถพอจะคุยกันรู้เรื่องได้ แต่ทั้งวิทยากรและผู้เข้าร่วมที่เชิญมาใน Open Forum แนวประชาธิปไตยเชิงลึกนั้น มักมีสองฝ่ายที่มีจุดยืนอยู่สุดขั้วสองข้างของความขัดแย้งในประเด็นนั้นๆ เข้าร่วมด้วยเสมอ Mindell กล่าวว่าที่เป็นเช่นนี้ เพราะไม่เช่นนั้น ผู้ที่มีแนวคิดสุดขั้วจากทั้งสองฝ่ายจะทำลายข้อสรุปที่ได้จากการประชุมเสมอ และจะทำให้การประชุมนั้นๆ ไม่มีประโยชน์อะไรมากนัก

เป้าหมายของการประชุมแนวประชาธิปไตยเชิงลึก คือ เพื่อเปิดพื้นที่ให้ผู้เข้าร่วมจากทุกฝ่ายกล้าสื่อสารเสียงลึก ๆ จริง ๆ ช่างในออกมาให้กันและกัน ได้ยินจริง ๆ และกล้าผ่านความร้อนแรงทางอารมณ์ ความรู้สึก และเผชิญความจริงของกันและกันที่ไม่ได้สวยงามแน่นอนตายตัวแบบที่พยายามจะคาดหว้งกัน ทั้งนี้ไม่ให้เสียงเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ทำให้ทุกอย่างยังคงติดๆขัดๆ ชะงักงัน วนกลับไปวนมา ไม่ไปถึงไหน ตลอดจนทำให้ทุกฝ่ายที่ขัดแย้งกันสามารถผ่านพ้นสภาวะยาก ๆ เข้มข้น บีบเค้น ดึงนังกลางไฟ เช่นนั้นไปพร้อม ๆ กันได้ ดังที่ Mindell ตั้งเป็นชื่อหนังสือเล่มสำคัญของเขาคือเล่มหนึ่ง ชื่อ Sitting in the Fire : Large Group Transformation Using Conflict and Diversity (1995) ส่วนผลลัพธ์การพูดคุยแนวนี้ จะไปได้ไกลถึงไหน ขึ้นอยู่กับลักษณะและระดับของประเด็นปัญหาว่าใหญ่แค่ไหน สภาวะความพร้อมเปิดของผู้เข้าร่วมมีมากน้อยแค่ไหน ระยะเวลาและจำนวนครั้งในการพูดคุย

Mindell ตั้งชื่อความจริงขั้นที่สองนี้ว่า “เหมือนฝัน” เพราะหลายครั้งดูเหมือนไม่ได้ “เป็นความจริง” แบบตอนที่เรตื่นอยู่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ไม่ใช่ความจริงที่ได้รับการยอมรับจากคนที่ยึดมั่นว่าโลกนี้มีความจริงเฉพาะแบบที่เป็น “ความจริงเห็นพ้อง” เท่านั้น แต่อันที่จริงแล้ว มีปรากฏการณ์มากมายที่ “ความจริง” ลึก ๆ ในใจของผู้คนหรือแม้แต่ของตัวเองนั้น ไม่สามารถแสดงออกมาได้ เพราะผิดกติกา มารยาทของสังคม หรือไม่ยอมเสี่ยงกับการถูกประณาม ลงโทษ ตัวอย่างที่ชัดเจนในระดับการเมืองในจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ นิยายเรื่อง “ชื่อไก่แซก” พรรณกรรมว่าด้วยความเป็นไปในจังหวัดชายแดนใต้ของไทย ซึ่งชัยวัฒน์ สถาอานันท์ เขียนไว้ชัดเจนว่า หลายครั้ง นิยายหรือวรรณกรรมซึ่งถูกถือว่าไม่ใช่เรื่องจริง ไม่มีความน่าเชื่อถือ ไม่เหมือนรายงานวิจัย หนังสือพิมพ์หรือข่าวสารทางราชการทั่วไปนั้น กลับสามารถถ่ายทอด “ความจริง” ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนใต้ “ได้เป็นจริง” และ “สื่อสารเรื่องที่ไม่อาจพูดได้” ได้มากกว่ารายงานวิจัย หนังสือพิมพ์ หรือสื่อกระแสหลักทั่วไปเสียอีก (ชัยวัฒน์, 2550) ประชาธิปไตยเชิงลึกเสนอว่าหากเราสามารถนำเสียงหรือความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ในชั้น “ความจริงเหมือนฝัน” นี้ ขึ้นมาพูดคุยกันได้อย่างจริงจังในฐานะ “ความจริง” อีกชนิดหนึ่งเช่นกัน ก็จะทำให้เราสามารถเคลื่อนความชะงักงันของความขัดแย้ง สู่อุณหภูมิที่เย็นลงและแปรเปลี่ยนสู่ความสมานฉันท์กันได้ แม้หลายครั้งจะต้องผ่านความร้อนและความเจ็บปวดไม่น้อยก็ตาม

เหตุที่เป็นเช่นนี้ อาจอธิบายได้ด้วยแนวคิดย่อยกลุ่มแรกของประชาธิปไตยเชิงลึกเรื่อง “เสียงผี” (ghost role/ghost voice) กล่าวคือ นิยายและวรรณกรรมสามารถส่ง “เสียงผี” ได้มากกว่านั่นเอง เพราะผี “ไม่มีตัวตนอยู่จริง” ในสายตาคนทั่วไป (ที่ยึดมั่นเฉพาะความจริงเห็นพ้อง) แต่สำหรับแนวคิดประชาธิปไตยเชิงลึกแล้ว “ผี” คือ ความรู้สึกนึกคิดอีกชุดหนึ่ง ที่อยู่ในใจของใครหลาย ๆ คน โดยเฉพาะมักเป็นกลุ่มคนที่มีอำนาจน้อยกว่า ได้รับการยอมรับน้อยกว่า หรือส่วนที่มีอำนาจน้อยกว่าภายในระบบวิธีคิดของตัวเอง จึงไม่สามารถปรากฏตัวได้ ดังนั้น เมื่อ “เสียงผี” สามารถปรากฏมีพื้นที่ให้คนทั่วไปได้ยินได้ ก็อาจกลายเป็นการ **สุ่มไฟแรง ความขัดแย้ง (conflict escalation)** ให้ลุกโชนมากขึ้น เกิดบรรยากาศฮือฮาฮือฮิง หรือภาวะ “วงแตก” ขึ้นมาระยะหนึ่ง ในทางเทคนิคแล้ว เราเรียกภาวะนี้ว่า เกิด “จุดร้อนแรง (hotspot)” ขึ้น

ณ จุดที่ทั้งกลุ่มมาถึงจุดร้อนแรง (hotspot) ที่มักเต็มไปด้วยความปั่นป่วน หรือความเยียบเย็นเยียบ อันตึงเครียดแต่ละครั้ง กระบวนกร (facilitator) แนวประชาธิปไตยเชิงลึกจะทำหน้าที่คอยประคองให้แต่ละฝ่ายอยู่กับสภาวะร้อนแรงนี้ไปด้วยกันได้อย่างมีสติความตระหนักรู้ (awareness) ถึงสภาวะต่างๆ โดยเฉพาะการรับฟังความกังวลใจ อึดอัดคับข้องใจ หรือประสบการณ์ลึก ๆ ที่เจ็บปวดของกันและกัน เพื่อให้เราสามารถยอมรับ

ร่วมกันและทะลุผ่านสภาวะนี้ไปสู่จุดคลี่คลาย (cool spot) จนค้นพบทางออกชั่วคราว (temporary solution) ร่วมกันในระดับหนึ่งเสมอ

ตัวอย่างเช่น ครั้งหนึ่งที่มีผู้เขียนกำลังนำอบรมนานาชาติอยู่ และมีผู้เข้าร่วมหญิงไทยคนหนึ่ง มาเรียน พร้อมสามีที่เป็นคนตะวันตก ในกิจกรรมหนึ่ง ผู้เข้าร่วมหญิงชาวเอเชียอีกคนหนึ่ง พูดว่า อิจฉาหญิงไทยคนนี้ที่ได้สามีเป็นฝรั่ง ซึ่งทำให้เธอรู้สึกอะไรเหนือกว่าหญิงเอเชียคนอื่น เมื่อคำพูดประเภทนี้ปรากฏขึ้นตรง ๆ กลางวง ต่อหน้าทุกคน ห้องอบรมทั้งห้องเปิดภาวะอึดอัด เจ็บขบกันไปชั่วครู่ สามีของเธอเริ่มทำท่าที่อึดอัดและเริ่มนั่งไม่ติด หญิงไทยคนนั้นตอบกลับว่า ดีใจที่เรื่องนี้ได้ถูกนำมาพูดถึงกันเปิดเผยเสียที่ เธอก็รู้สึกกังวลอยู่ในใจอยู่แล้วว่า ในการเข้าร่วมกิจกรรม คนอื่นจะมองเธออย่างไร เธอบอกว่า เพราะหลายครั้ง หญิงไทยที่ได้สามีเป็นฝรั่ง มักถูกมองว่าเป็นโสเภณี กลายเป็นว่าการมีสามีฝรั่งทำให้เธอรู้สึกถูกลดทอนคุณค่าความเป็นผู้หญิงลง เมื่อพลวัตความหมายของการมีสามีฝรั่ง (ทั้งการถูกมองว่าเหนือกว่าคนอื่น และการถูกมองอย่างด้อยคุณค่าลง) ได้ถูกแลกเปลี่ยนอย่างเปิดเผย หญิงสาวทั้งสองชาติก็สามารถที่จะอยู่ร่วมกันในการอบรมครั้งนั้นต่อไปได้ด้วย ความสนิทใจในกันและกันมากขึ้น และหญิงไทยก็คลายใจขึ้นที่ได้อธิบายความไม่สบายใจให้เพื่อน ๆ ทั้งคอร์สได้ฟัง

ในชั้นความจริงเหมือนผืนนี้ แนวคิดประชาธิปไตยเชิงลึกให้ความสำคัญกับ**แนวคิดย่อยชุดที่สอง** ที่เรียกว่า **“บทบาท” (role)** เป็นอย่างยิ่ง ทุกความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งกัน เป็นเพราะแต่ละคนมักอยู่ในบทบาทใด บทบาทหนึ่งของตัวเองเท่านั้น ทุกความขัดแย้งที่ติดขัด ชะงักกัน เป็นเพราะแต่ละฝ่ายยึดมั่นอยู่บนจุดยืนของฝ่ายตัวเองอย่างตายตัว ไม่เปลี่ยนแปลง ดังที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อ “ทฤษฎีสนามพลัง” ว่า บทบาทต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวมทั้งสิ้น และมักมีบทบาทคู่ตรงข้ามเกิดขึ้นเสมอ เพื่อให้ระบบโดยรวมมีความสมดุล ต่อเรื่องนี้ แนวคิดประชาธิปไตยเชิงลึกเสนอว่า เราสามารถแยก “คน” ออกจาก “บทบาท” ได้ หลักสำคัญคือ **หนึ่งบทบาทมีได้มากกว่าหนึ่งคน และหนึ่งคนก็มีได้มากกว่าหนึ่งบทบาท**

หนึ่งบทบาทมีได้มากกว่าหนึ่งคน : แนวคิดประชาธิปไตยเชิงลึกเสนอว่า ในทุก ๆ ระบบ หากมีคน ๆ หนึ่งที่เคยเล่นบทบาทหนึ่ง แล้วคน ๆ นั้นไม่อยู่ในระบบแล้ว หรือเลิกเล่นบทนี้ ก็จะมีคนอื่น ๆ มาสวมบทบาทนั้นแทนเสมอ ตัวอย่างเช่น เมื่อคนที่เคยสมบทบาทผู้ตัดสินใจอย่างหนักแน่นเด็ดขาด เริ่มอ่อนแรงลง หรือไม่สามารถทำหน้าที่เด็ดขาดชัดเจนได้ดังเดิม ก็มักจะเกิดผู้ตัดสินใจหนักแน่นเด็ดขาดคนใหม่ขึ้นมาทำหน้าที่แทน เพื่อให้ระบบทั้งระบบหรือองค์กรทั้งองค์กร ยังคงสามารถเดินหน้าต่อไปได้ เป็นต้น

หนึ่งคนก็มีได้มากกว่าหนึ่งบทบาท : หลักนี้ อันที่จริงแล้ว เป็นเรื่องปกติที่อยู่ในสามัญสำนึกของคนอยู่แล้ว เพราะไม่มีใครมีบทบาทหรืออัตลักษณ์เดียว ในทุก ๆ สถานการณ์ได้ คน ๆ หนึ่ง เป็นทั้งพ่อ สามี เพื่อน หัวหน้างาน ลูกน้อง ผู้นำ ผู้ตาม กระทั่งผู้เผด็จการใช้อำนาจตัดสินใจเด็ดขาด และในบางครั้ง ก็เป็นกบฏได้ในคนคนเดียวกันเสมอ

หลักทั้งสองข้อของเรื่องบทบาทนี้สำคัญ โดยเฉพาะหลักข้อที่สอง เพราะหลายครั้ง เพียงแค่เราตระหนักรู้ได้ว่าที่เราพูดหรือแสดงออกทั้งหมดนั้น เป็นเพียงแค่ออกมาจากบทบาทหนึ่ง ๆ ของเรา แต่ไม่ใช่เสียงทุกเสียงของเรา ก็จะทำให้ความแข็งแกร่งตายตัวของจุดยืนของเราสามารถผ่อนคลายและยืดหยุ่น เปิดต่อความเป็นไปได้ของทางออกต่าง ๆ มากขึ้นแล้ว และตัวเราเองก็สามารถพูดหรือแสดงออกได้จากหลายเสียงหลายบทบาทข้างในตัวเรา

ตัวอย่างเช่น กรณีพระครูประโชติรัตนานุรักษ์ (ท่านสว่าง) เจ้าอาวาส วัดรัตนานุกาฬ จ.นราธิวาส ถูกสังหารเมื่อปลายปี 2018 ท่านเป็นผู้นำชาวพุทธที่ได้รับความรักและเคารพจากทั้งคนพุทธและคนมุสลิม เพราะแม้ท่านเป็นผู้นำชาวพุทธ แต่ท่านก็สามารถพูดภาษามลายูท้องถิ่นได้ และมีเพื่อนฝูงเป็นชาวมุสลิมมากมาย มีการไปมาหาสู่ระหว่างท่านกับชาวมุสลิมอยู่เป็นประจำ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ท่านไม่ได้แสดงบทบาทพระชาวพุทธที่จะต้องปกป้องรักษาพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียวจนสุดชีวิต แต่เพียงแค่ท่านสามารถพูดภาษามลายูท้องถิ่นได้

อย่างคล่องแคล่ว ก็เท่ากับว่าท่านสามารถแสดงบทบาทเป็นเสียงแทนใจชาวมุสลิมไปได้อีกมากเช่นกัน ยังไม่นับการที่ท่านสามารถเข้าใจและให้เกียรติโลกทัศน์และวัฒนธรรมแบบคนมลายูมุสลิมอีกด้วย แม้เป็นเรื่องน่าเศร้าสลดมากที่ท่านถูกสังหาร แต่ก็น่าดีใจ ที่มีเสียงจากคนมุสลิมที่เศร้าเสียใจ ไว้อาลัย และระลึกถึงความดีที่พระเจ้าอาวาสท่านนี้ได้ทำไว้แก่พี่น้องมุสลิมของพวกเขาเช่นกัน ดังนี้

"....ท่านพูดนาญได้ เพราะเป็นเด็กในหมู่บ้านอิสลาม

....ท่านโตกับเพื่อนมุสลิม ..และท่านมักเยี่ยม..และช่วยเหลือเพื่อนมุสลิม

....ท่านมีครูมุสลิม ท่านก็จะถืออินทผาลัมไปฝากครูมุสลิม

....ท่านทำงานเยวชนให้กับเด็กมุสลิม ท่านก็จะเลี้ยงไอติมให้กับเด็กมุสลิมในค่ายทุก

ครั้ง

....ท่านจบจากโรงเรียนบ้านเจ๊ะแดง..มีแต่เด็กมุสลิม ..และท่านก็ไปเลี้ยงข้าวหมกให้กับเด็กมุสลิมในโรงเรียนเดิมของท่าน

....ท่านมีเพื่อนชื่อมะ ที่เป็นมุสลิมซึ่งชอบดูนก และอนุรักษ์สัตว์ต่าง ๆ ท่านก็จะเรียนรู้การดูนกกับไอ้มะ และค้นคว้าเรื่องสัตว์อื่น ๆ...เพื่อช่วยเหลือสัตว์ที่เด็กมุสลิมเอาไปทิ้งที่วัด

....ท่าน..ทำอะไรมากมายที่ทำหน้าที่....."มนุษยชาติ"คนหนึ่งที่ดีเพื่อประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์....ไม่เลือก ชนชั้น วรณะ ศาสนา....

....และท่าน...พูดกับฉันเมื่อถึงเวลาเพล..."นะ...สีมาแกนาชิ"....และนั่นเป็นการสนทนาครั้งสุดท้าย เมื่อ 5 มกราคม 2562

....เครือข่ายเยวชนรักษ์ป่าบุโดขอไว้อาลัยท่านพระครูประโชติคณานุรักษ์ "ท่านหว่าง"

กะนะห์, 18 มกราคม 2562 (อ้างใน พัทธธีรา, 2562)

นอกจากนี้ บางครั้ง คู่ขัดแย้งทดลอง**สลับบทบาท (role switching)** โดย (1) ตัวเราไปสวมบทบาทคนอื่นที่อยู่อีกฝ่ายหนึ่งชั่วคราว แล้วพูดจากเสียงลึก ๆ ที่อยู่ในใจของอีกฝ่าย หรือ (2) ในทางกลับกัน คือ ให้คนอื่นหรืออีกฝ่ายหนึ่งมาสวมบทบาทของเราชั่วคราว แล้วพูดเสียงลึก ๆ ที่อยู่ในใจของเรา ความขัดแย้งตบตันก็สามารถเคลื่อนทะลุผ่านไปข้างหน้า และพบทางออกร่วมกันได้ในที่สุด ดังตัวอย่างในหัวข้อถัดไป

สำหรับความจริงในระดับที่สาม คือ ความจริงแก่นแท้ (Essence Reality) นั้น อธิบายให้เห็นภาพชัดเจนได้ยาก เนื่องจากมีความเป็นนามธรรมสูงและไปพ้นจากการอธิบายด้วยคำพูดหรือตัวอักษรค่อนข้างมาก ดังนั้นจะได้แสดงให้เห็นในตัวอย่างจริงในหัวข้อถัดไป

กรณีนโยบายสร้างโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ในประเทศไทย: การทำกระบวนการกลุ่ม ผ่านความจริงเห็นพ้องและความจริงเหมือนฝัน

ครั้งหนึ่ง ในการจัดกระบวนการเล็กๆ เกี่ยวกับความขัดแย้งเรื่องนโยบายการสร้างโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ในประเทศไทย ซึ่งเกิดขึ้นหลังเหตุการณ์โรงไฟฟ้านิวเคลียร์ฟูกูชิมะระเบิดที่ประเทศญี่ปุ่นราว 4 ปี เราเชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าร่วม มีทั้งผู้มีส่วนรับผิดชอบในการก่อสร้างโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ ผู้นำการเดินขบวนประท้วงต่อต้านโรงไฟฟ้านิวเคลียร์อย่างเปิดเผย นักธุรกิจและวิศวกรสาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ (ข้อมูลทั้งหมดในหัวข้อนี้อ้างจาก (ชาญชัย ชัยสุขโกศล และปกรณณ์ เลิศเสถียรชัย, 2558) ผู้เข้าร่วมเริ่มต้นด้วยการแสดงความกังวลว่า เขามาในนามองค์กร หรือมาในนามของผู้ใด คำพูดที่จะพูดออกไป จะกระทบกับตำแหน่งหน้าที่การงานหรือองค์กรที่

เขาสั่งกัดหรือไม่ว่า เพื่อให้ผู้เข้าร่วมรู้สึกสบายใจ ผู้เขียนทั้งสองในฐานะกระบวนการ (facilitator) จึงประกาศว่า ทุกคำพูดที่แสดงออกในเวิร์คช็อปครั้งนี้ไม่ถือเป็นการแสดงจุดยืนขององค์กรที่ท่านสังกัดอยู่

หลังจากนั้น เราทั้งสองจัดให้มีการอภิปรายโดยใช้รูปแบบกระบวนการกลุ่ม (group process) เราเริ่มต้นด้วยวิธีการพิเศษประการหนึ่งของประชาธิปไตยเชิงลึกและจิตวิทยากระบวนการ คือ การแบ่งขั้วแยกข้าง (polarization) โดยตั้งหัวข้อที่แยกขั้วได้ง่าย ทุกคนตกลงกันว่าหัวข้อที่สำคัญที่สุดที่อยากคุยกันคือ “โรงไฟฟ้านิวเคลียร์เสี่ยงเกินไปหรือไม่?” เรายังคงแยกขั้วต่อไปโดยการลากเส้นกลางห้องเพื่อแบ่งห้องเป็นสองฝั่ง ฝั่งหนึ่งเป็นให้คนที่เห็นด้วยกับหัวข้อนี้มาอยู่รวมกัน และอีกฝั่งหนึ่งเป็นที่รวมของคนไม่เห็นด้วยจากนั้นก็ให้เริ่มอภิปรายกัน โดยมีกติกาว่า ทุกคนสามารถย้ายฝั่งได้ ถ้าเห็นด้วยกับคำพูดของอีกฝ่ายหนึ่ง และสามารถย้ายกลับมาฝ่ายตัวเองได้ ถ้าคำพูดถัด ๆ ไปเราไม่เห็นด้วย

ทุกคนเริ่มต้นด้วยการอภิปรายหลักคิดและให้ข้อมูลเชิงลึกอย่างเป็นระบบจากฝ่ายตัวเอง ทั้งความสำคัญด้านความมั่นคงทางพลังงานของไทยจึงต้องสร้าง และความเสี่ยงภัยด้านกัมมันตรังสีมากมายที่เกิดขึ้นจากโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ทั่วโลก โดยเฉพาะที่ฟูกูชิมะ การอภิปรายเริ่มกลายเป็นการโต้เถียงอย่างรวดเร็ว (เพราะคุยกันอยู่ในชั้นความจริงเห็นพ้อง)

กระทั่งจุดๆ หนึ่ง วิศวกรด้านนิวเคลียร์คนหนึ่ง ผู้ซึ่งยืนอยู่ฝั่ง “โรงไฟฟ้านิวเคลียร์ไม่ได้เสี่ยงเกินไป” พูดขึ้นว่า “ผมทำงานเรื่องการประเมินความเสี่ยง ก็ถ้าพูดถึงความเสี่ยงจากรังสีนี้ ผมจะถอยลงมาจากจุดนี้เลย” พร้อมกับถอยไปยืนอยู่ปลายสุดของห้อง ห่างจากเส้นกลางที่ลากแบ่งครึ่งห้อง และพูดต่อว่า “ผมมองว่าความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับโรงไฟฟ้านิวเคลียร์จริง ๆ นี่มันไม่ได้เกี่ยวข้องกับรังสีมากนัก...คนทุกคนปล่อยรังสีอยู่ ทุกอย่างปล่อยรังสี อากาศปล่อยรังสีอยู่ อากาศที่เราสูดเข้าไปก็มีรังสี” บรรยาการกลุ่มดูดีดัดขึ้นมานิดน้อยหลังคำพูดนี้ โดยเฉพาะฝั่งที่เห็นว่า “โรงไฟฟ้านิวเคลียร์เสี่ยงเกินไป”

จากนั้น วิศวกรคนนี้ก็กล่าวต่อว่า “แต่ถ้าเราใช้ชีวิตอยู่ห่าง 5 กิโลเมตรจากโรงไฟฟ้าฟูกูชิมะ ในฐานะคนเฝ้าป้องกัน เมื่อไม่รู้ว่าจะสาเหตุ (ที่ทำให้เรามีอาการแปลกๆ-ผู้เขียน) คืออะไร ไม่รู้ว่าจะมีผลร้ายกับเราหรือไม่ เราต้องตั้งสมมติฐานไปก่อนว่าอันตราย นั่นคือเหตุผลที่ต้องการหมอมามากมายมหาศาลขนาดนั้น...ต้องซ่าว (มากมาย)...ทุกคนในรัศมีพื้นที่ 20 กิโลเมตรรอบโรงไฟฟ้าต้องออกมาทั้งหมด เป็นแสนคนแล้ว!! ถามว่าจำเป็นไหม? ไม่ทราบเหมือนกัน แต่ผมก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ารังสีไม่มีผล...เพราะการป้องกันมากนี้แหละ ที่ก่อให้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจ ผลกระทบทางสังคม สร้างความกดดันเกษตรกร ไม่สามารถขายข้าวของได้ เพราะคนรู้สึกว่าเป็นอันตรายแล้วคนก็ไม่ซื้อ ผมจะบอกว่าผลกระทบที่มาจากมุมมอง จาก perception นี่มันใหญ่มากก็เลยทำให้ผมย้ายที่จากตรงนั้น มาอยู่ตรงนี้”

จากนั้น เขาก็เดินก้าวหน้ายาว ๆ จากปลายสุดของห้องตอนรับบทผู้เชี่ยวชาญด้านการประเมินความเสี่ยง มาสู่จุดใกล้เส้นกลางห้องอย่างมาก แล้วพูดว่า “ตรงนี้ (ชี้จุดที่ยืนอยู่) ไม่ใช่ฐานะผู้เชี่ยวชาญที่พูดถึงความเสี่ยงของรังสี แต่พูดถึงความเสี่ยงโดยรวม เป็นการขยาย (มุมมองต่อ) ความเสี่ยงให้กว้างขึ้น”

หลังจากนั้น ผู้เข้าร่วมอีกคนหนึ่งซึ่งจบด้านการบริหารธุรกิจพูดถึงการให้กู้เงินลงทุนสร้างโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ วิศวกรคนเดิมก็พูดต่อด้วยบทบาทของผู้ลงทุน ว่า “(แต่)ถ้าพูดถึงความเสี่ยงเรื่องการลงทุนนี้ ผมย้าย (ข้าง) มาฝั่งนี้เลยนะ” แล้ววิศวกรคนนี้ก็ก้าวขากระโดดข้ามเส้นแบ่งจากฝั่งที่เห็นว่า “โรงไฟฟ้านิวเคลียร์ไม่เสี่ยงเกินไป” มาสู่ฝั่งที่เห็นว่า “โรงไฟฟ้านิวเคลียร์เสี่ยงเกินไป” ซึ่งผู้เข้าร่วมนักบริหารธุรกิจคนนั้นยืนอยู่ พร้อมกับพูดว่า

“การลงทุนในโรงไฟฟ้าพลังงานนิวเคลียร์ซึ่งเป็นการลงทุนที่ใหญ่มาก ลงทุนทีละเยอะๆ มันมีความเสี่ยง ซึ่งผู้ลงทุนเขาไม่ได้มองเรื่องกำไรขาดทุนเท่าไร มันจะต้องมีหลายๆ มุมมองอย่างอื่นที่จะต้องลองพิจารณา”

บรรยากาศในวงเปลี่ยนไปทันที การสนทนาของทั้งสองคนเป็นไปอย่างออกรสชนิดที่ไม่รอให้อีกคนพูดจบ ดังคนที่เคยถูกคอรู้ใจกัน ได้มาพบปะสังสรรค์กันเลยทีเดียว การรับรู้ความเสี่ยงจากหลากหลายมุมมองถูกขยายขึ้นมา ตั้งแต่ความเสี่ยงทางเทคโนโลยี (ซึ่งเป็นความจริงเห็นพ้องของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญกลุ่มหลักของสังคม) ความเสี่ยงหลายแบบ หลายสเกล รวมทั้งในหลากหลายระยะเวลาด้วย กระทั่งถึงความเสี่ยงในทางธุรกิจและการลงทุน เริ่มมีบางประเด็นที่คนทั้งสองฝ่ายเห็นร่วมกันได้.

จะเห็นได้ว่า ในชั้นความจริงเหมือนผืนนี้ คน ๆ เดียวกันสามารถสวมบทได้หลายบท สามารถแสดงความเห็นด้วยจากบทบาท/จุดยืน/มุมมองแบบหนึ่ง และในขณะเดียวกัน ก็สามารถก้าวไปแสดงความเห็นด้วยกับบทบาท/จุดยืน/มุมมองอีกอันหนึ่งได้เช่นกัน. หลักการสลับข้ามบทบาทนี้ จึงเป็นหลักสำคัญที่ทำให้ความขัดแย้งตึงต้านมากมายในโลกนี้ รวมทั้งเรื่องโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ในประเทศไทย สามารถลื่นไหล หาทงไปต่อและหาทางออกร่วมกันได้ง่ายขึ้น

ความจริงระดับที่สาม : ความจริงแก่นแท้ (Essence Reality)

ในชั้นความจริงระดับนี้ ความขัดแย้งแยกชั่วจะสลายตัวไปชั่วขณะ เป็นห้วงเวลาที่มีความขัดแย้งแยกชั่วคลี่คลายตัวลง คนทั้งสองฝ่ายรู้สึกเชื่อมโยง (connect) เข้าอกเข้าใจและเห็นอกเห็นใจกัน และมีแสงแห่งความหวังถึงทางออกผุดปรากฏขึ้นมา กระนั้นก็ตาม โดยหลักแนวคิดประชาธิปไตยเชิงลึก กล่าวไว้เลยว่า **สภาวะเช่นนี้มักจะไม่ได้อยู่นานตลอดไป ทางออกที่ได้ จะเป็น “ทางออกชั่วคราว (temporary resolution)” เสมอ** เพราะความขัดแย้งเป็นเรื่องพลวัต และชีวิตมนุษย์ที่มีความแตกต่างหลากหลายก็ยังคงเคลื่อนไหวไปตลอดเวลา

นอกจากนี้ ความขัดแย้งใหญ่ ๆ หรือแบบยืดเยื้อนั้น มักมีประเด็นย่อยๆ ของความขัดแย้งอยู่มากมาย ดังนั้น เมื่อทำการกระบวนการกลุ่มไปจนถึงได้ “ทางออก” ระดับหนึ่งแล้ว ประเด็นข้อขัดแย้งย่อย ๆ อื่น ๆ ก็จะสามารถขึ้นมารอคอยให้ทำการกระบวนการต่อไปเสมอ กระนั้นก็ตาม อย่างน้อย เราก็จะสามารถเห็นได้ว่า ไม่ใช่ความขัดแย้งนั้น ๆ ไม่มีทางออก เรามีทางออกเสมอ ความขัดแย้งแต่ละอย่าง ไม่ว่าจะขัดแย้งกันขนาดไหน ขอเพียงได้มีจุดที่ไปสู่บางช่วงที่พูดคุย รับฟัง หรือรับรู้กันได้อย่างจริงแท้ (authentic) แม้จะต้องผ่านความร้อนแรง โกรธเกรี้ยว ตึงเครียด น้ำตา ความเจ็บปวด และความปั่นป่วน ไม่รู้จะลงเอยอย่างไร แต่ถ้ามีกระบวนการ (facilitator) หรือผู้นำการพูดคุยที่คุ้นเคยกับการทำงานกับอารมณ์ความรู้สึกที่เข้มข้นและยอมรับความปั่นป่วน โกลาหลได้ โดยที่ยังคงรักษาความมั่นคงในตนเองไว้ได้ เราก็จะสามารถผ่านไปสู่ช่วงเย็นลง ผ่อนคลายลง และมีอะไรร่วมกันบ้างได้เช่นกัน แม้ว่าภายหลังจะกลับมาสู่ความร้อนแรงอีกของโจทย์ใหม่ข้อถัดไปก็ตาม ก็ถือเป็นความก้าวหน้าของการคลี่คลายและแปรเปลี่ยนความขัดแย้งเสมอในสายตาของผู้เขียน.

ดังเช่นในกรณีโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ของไทยข้างต้น หลังจากทีวิศวกรผู้เห็นด้วยว่า “โรงไฟฟ้านิวเคลียร์ไม่เสี่ยงเกินไป” ย้ายข้างเมื่อไปสวมบทผู้ลงทุนแล้ว ความเห็นร่วมนี้จะระหว่างสองฝ่ายปรากฏขึ้น ทั้งกลุ่มมาถึงจุดคลี่คลายชั่วขณะ และประเด็นใหม่ก็เริ่มขึ้นต่อไปทันทีที่วิศวกรคนนี้พูดต่อ (ยังยืนอยู่ในฝั่ง “โรงไฟฟ้านิวเคลียร์เสี่ยงเกินไป”) ว่า “...การลงทุนทำโรงไฟฟ้านิวเคลียร์นี้ **คนลงทุนคือรัฐบาล**”

ด้วยคำพูดนี้ วิศวกรอาวุโสอีกคนหนึ่ง ซึ่งยืนอยู่ในฝั่ง “โรงไฟฟ้านิวเคลียร์ไม่เสี่ยงเกินไป” ก็ลุกขึ้นขึ้นมาสวมบทแสดงจุดยืนนี้จากแง่มุม “รัฐบาล” แทน ในครั้งนั้น เราก็ดำเนินกระบวนการกลุ่มในเรื่องนี้กันต่อไปอีก

รอบหนึ่ง ด้วยความตระหนักรู้ที่อยู่ในใจของกระบวนกรว่า ประเด็นความขัดแย้งเริ่มเคลื่อนไปข้างหน้าได้แล้ว และประเด็นเริ่มยกระดับมากขึ้นแล้ว

อย่างไรก็ตาม ช่วงท้ายของเวิร์คช็อปครั้งนั้น ผู้เข้าร่วมคนหนึ่งซึ่งเป็นผู้ดำเนินการเดินขบวนประท้วงต่อต้านโรงไฟฟ้านิวเคลียร์อย่างเปิดเผย ก็ประกาศว่า “โรงไฟฟ้านิวเคลียร์ ถ้าหากสร้างจริง ๆ เราก็จะสูญเสียไปจนตาย...(แต่ก็) อยากฟังคนที่ทำเรื่องเทคโนโลยี อยากรู้อยากเข้าใจว่าคนที่มั่นใจ 100% ในความรู้การทำโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ ว่ามันป้องกันได้ เขาคิดอย่างไร” ได้ขยายความในช่วงต่อมาว่า “...ที่บอกว่าพร้อมจะเรียนรู้ ที่เรอบอกว่าเราไม่ปฏิเสธ ถ้าต่างคนต่างได้เรียนรู้ด้วยกัน มันก็จะมีทางออก ทางเลือกที่จะเข้าใจซึ่งกันและกัน ก็ยืนยันว่าโรงไฟฟ้านิวเคลียร์นี่คือระเบิดเวลา...เราเห็นภัยของโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ เราเห็นโทษของมัน แต่ที่เราไม่ปฏิเสธเรื่องของความรู้เกี่ยวกับโรงไฟฟ้านิวเคลียร์” ผู้เข้าร่วมอีกคนหนึ่งจากภาคประชาสังคม กล่าวสรุปว่า “ประเด็นเรื่องนิวเคลียร์นี้ มาฟังวันนี้แล้ว รู้สึกว่าเรายังมีความหวังในสังคม ไม่ได้รู้สึกว่ามันเป็นการขัดแย้งจนใครไม่ยอมใคร”

ความจริงแก่กันแท้ที่เป็นหลักยึดให้ความจริงเห็นพ้อง : ความเป็นเพื่อนและการเปิดรับฟัง

หลังจบกระบวนกรกลุ่มและทุกคนถอดบทบาทแล้ว ในช่วงสุดท้ายที่เป็นสรุปเวิร์คช็อปครั้งนั้น ผู้เข้าร่วมกลับมาอภิปรายสนทนากันในโหมดปกติถึงวิธีการแบบประชาธิปไตยเชิงลึกนี้. ประเด็นสำคัญที่ผู้เข้าร่วมหลายคนเห็นตรงกันประการหนึ่งเกี่ยวกับ คือ ขั้นตอนก่อนเริ่มเข้าสู่การพูดคุยเนื้อหาเรื่องโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ แทนที่เราจะเริ่มด้วยขั้น “ความจริงเห็นพ้อง” ด้วยการแนะนำตัวเองว่ามาจากองค์กรไหน ตำแหน่งหน้าที่การงานอะไร ซึ่งก็จะผูกติดมาพร้อมจุดยืนต่อเรื่องโรงไฟฟ้านิวเคลียร์นี้ เราตั้งใจเริ่มต้นที่ขั้น “ความจริงเหมือนฝัน” เพื่อให้แต่ละคนได้เห็นถึงหลายบทบาทในตัวเองแต่ละคน โดยเฉพาะบทบาทในฐานะมนุษย์และที่น่าจะ “เป็นเพื่อนกัน” ได้ ดังหลาย ๆ คำพูดต่อไปนี้

“เห็นกระบวนกรตั้งแต่เริ่มต้น โดยเริ่มจากการแนะนำที่ไม่เป็นทางการ แนะนำชื่อเล่น บอกว่าตัวเองทำอะไรในเวลาว่าง บางคนเล่าเรื่องครอบครัวให้ฟัง นี่ทำให้เกิดความเชื่อมโยงของแต่ละคน และนำไปสู่การแลกเปลี่ยนกันที่แบบสร้างประเด็นคุย ซึ่งนำไปสู่ความใกล้กันมากขึ้น เหมือนเป็นการสลายตัวตนของแต่ละคนออก...จริง ๆ คนเราถ้าเป็นคู่ขัดแย้งที่มีความรู้สึกแบบเป็นเพื่อนกัน ต่อให้ขัดแย้งกันแค่ไหน จุดของความ เป็นเพื่อนกันอยู่ จะทำให้ความขัดแย้งคลี่คลาย แล้วเราจะสู้กันด้วยเหตุผล แต่ว่าในความ เป็นเพื่อน แต่อาจไม่ใช่ครั้งเดียว (วงครั้งนี้) ได้เห็นการเริ่มต้นที่จะเกิดความร่วมมือกัน” (กล่าวโดย ผู้ดำเนินการเดินขบวนประท้วงต่อต้านโรงไฟฟ้านิวเคลียร์)

“ตอนเช้า เรามาละลายน้ำแข็ง ละลายพฤติกรรม (หมายถึงการแนะนำตัวแบบไม่เป็นทางการ-ผู้เขียน) เป็นอะไรที่ดีมาก ยังนึกไม่ออกเหมือนกันว่าถ้าเราเริ่มต้น กระบวนกรตั้งแต่ช่วงเช้า จะเป็นยังไง” (กล่าวโดย นักวิทยาศาสตร์ด้านนิวเคลียร์)

“อย่างหนึ่งที่รู้สึกที่ดีมากวันนี้ คือ เรามีความเป็นเพื่อนกันก่อนที่จะเข้า กระบวนกร และทำให้รู้สึก ว่าความเป็นเพื่อน มาก่อนความขัดแย้งที่เรามีต่อกัน มาก่อนความเห็นต่างที่เรามีต่อกัน ผมไม่ได้เห็นพี่คนนั้นเป็น NGO ผมไม่ได้เห็นพี่คนนี้เป็น ประชาชนที่ต่อต้านโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ แต่ผมเห็นเป็นตัวของตัวเอง ๆ นั้นเลย จึงทำให้เรา คุยกันได้ง่ายขึ้น” (กล่าวโดย นักวิชาการด้านวิศวกรรมนิวเคลียร์)

ความรู้สึกเป็นเพื่อนกันระหว่างฝ่ายต่างๆ ดังกล่าวนี้นำมาซึ่งความรู้สึกพร้อมเปิดรับฟังกันมากขึ้น ดังที่ผู้เข้าร่วมคนหนึ่งซึ่งเป็นนักพัฒนาเอกชนด้านนโยบายพลังงาน กล่าวว่า กระบวนการเหล่านี้ทำให้นักพัฒนาเอกชนด้านนโยบายพลังงานคนหนึ่งซึ่งร่วมในวงครั้งนั้น กล่าวว่า “ฝ่ายต่อต้านโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ ก็ต้องการชีวิตที่สดใส ฝ่ายชุมชนนี้ก็อยากจะสื่อประเด็นนี้จริง ที่เดิมฝ่ายสนับสนุนโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ไม่ค่อยฟัง ไม่ค่อยให้พื้นที่ได้พูด ในขณะเดียวกัน “ฝ่ายสนับสนุนหรือฝ่ายผู้สร้างก็มองว่า อยากให้มีเวทีที่พูดแล้วเปิดกว้าง รับฟังกัน ไม่ใช่แค่พอเห็นข้อองค์กร ก็ตัดสินใจทันทีว่านี่คือคนหนุนนิวเคลียร์”

ความเป็นเพื่อนและการพร้อมเปิดรับฟังมากขึ้นดังกล่าวเหล่านี้ เป็นกุญแจสำคัญที่จะทำให้ความขัดแย้งน้อยใหญ่ที่ชะงักงันทั้งหลาย สามารถคลี่คลายไปข้างหน้าได้อย่างมีความหวัง และถ้าสามารถจัดการพูดคุยสนทนาแบบประชาธิปไตยเชิงลึกได้อย่างต่อเนื่อง ขยายจำนวนคนที่เข้าร่วมกระบวนการมากขึ้น ก็น่าจะมีความเป็นไปได้มากขึ้นในการหาทางออกจากในเรื่องนโยบายโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ในประเทศไทยและความขัดแย้งยึดถือและชะงักงันอื่น ๆ ได้เช่นกัน

สรุป

ในหนังสือที่ตั้งชื่อได้อย่างน่าสนใจว่า “การออกแบบนโยบายที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (inclusive policy design)” ปิยะพงษ์ บุษบงก์ และพบสุข ชำของ กล่าวถึง Dialogue (โดย David Bohm), Process Work ของ Arnold และ Amy Mindell (ซึ่งเป็นแนวคิดแม่ของประชาธิปไตยเชิงลึก) และจิตบำบัดสายซาเทียนร์ Satir Transformational Systemic Therapy) ว่าเป็นกลุ่มแนวทางใหม่ ๆ มีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นแนวทางการออกแบบนโยบายที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (inclusive policy design) ได้เช่นกัน เพราะเน้นสร้างความไว้วางใจระหว่างผู้เข้าร่วมที่ได้เปรียบและเสียเปรียบทางสังคมให้สามารถเปิดใจพูดคุยเชิงลึกกันและมีความเห็นอกเห็นใจ (empathy) กันได้ แต่ยังมีข้อจำกัดที่เน้นพัฒนาเฉพาะภายในจิตใจ แล้วขยายไปเป็นเรื่องความสัมพันธ์ในครอบครัวและองค์กร โดยยังไม่ถึงระดับการสร้างสรรค์นโยบายสาธารณะร่วมกันระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ (ปิยะพงษ์ บุษบงก์ และพบสุข ชำของ, 2563: 152-3)

ในแง่หนึ่ง ผู้เขียนเห็นด้วยเช่นกันว่ากลุ่มแนวคิดดังกล่าวมีแนวโน้มทำงานในระดับปัจเจกบุคคลเป็นหลักมากกว่าสาธารณะ เพราะฐานเชิงวิวิธวิทยาพัฒนามาทำนองนี้ อย่างไรก็ตาม มีความพยายามของหลากหลายกลุ่มคนที่ประยุกต์แนวคิดเหล่านี้เพื่อทำงานในระดับสาธารณะเช่นกัน กล่าวเฉพาะแนวคิด Dialogue ในฐานะต้นธารของกลุ่มแนวทางแบบประชาธิปไตยเชิงลึกแล้ว ปรีชาติ สุวรรณบุบผา ได้กรุณาใช้แนวคิดนี้ (ในพากย์แปลไทยว่า “สานเสวนา”) เพื่อทำงานกับความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนใต้มาแล้วสิบปีแล้ว (2004-2015) และมีงานเขียนหลายชิ้น (เช่น ปรีชาติ สุวรรณบุบผา, 2548; ปรีชาติ สุวรรณบุบผา, 2552ก; ปรีชาติ สุวรรณบุบผา, 2552ข; ปรีชาติ สุวรรณบุบผา, 2553; ปรีชาติ สุวรรณบุบผา, มารค ตามไท และวินัย สะมะฮุน, 2549 เป็นต้น) จนผู้เขียนขนานนามเธอว่าเป็น “กระบวนการความขัดแย้ง” (ชาญชัย ชัยสุขโกศล, 2558)

ส่วนงานเขียนเรื่อง “ประชาธิปไตยเชิงลึก” ขึ้นนี้ถือได้ว่าเป็นความพยายามหนึ่งในการสานต่อแนวคิด “สานเสวนา” ของปรีชาติ และเป็นความบังเอิญอย่างหนึ่งที่พยายามตอบใจข้อจำกัดดังกล่าวที่ปิยะพงษ์ และพบสุขกล่าวถึงไว้ โดยชี้ให้เห็นตัวอย่างต่าง ๆ ในอดีตของการประยุกต์ใช้แนวคิดประชาธิปไตยเชิงลึกและ Process Work มาทำงานในระดับสาธารณะในประเด็นการคลี่คลายความขัดแย้ง รวมถึงความเป็นไปได้ในอนาคตที่แนวคิดนี้ (ร่วมกับแนวคิดจิตวิทยาอื่น ๆ ข้างต้น) จะสามารถประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์นโยบายสาธารณะร่วมกันระหว่างหลากหลายภาคส่วนที่มักขัดแย้งกันเสมอ ไม่มากก็น้อย ดังจะกล่าวถึงรายละเอียดในหัวข้อนี้

กล่าวเฉพาะเรื่องการคลี่คลายความขัดแย้งนั้น Mindell เสนอรูปแบบของวิธีการจัดการกับความขัดแย้งแบบกึ่งเส้นตรง (semi-linear) โดยเขาเรียกว่า “Open Forums” เพื่อใช้กับประเด็นสาธารณะมากมาย เช่น เรื่องความขัดแย้งสีผิวในอเมริกา ประเด็นความรุนแรงต่อคนกลุ่ม LGBT ในอเมริกา ปัญหาความขัดแย้งเรื่องโลกร้อน ฯลฯ การประชุมแบบนี้จะเป็นแบบพบหน้ากัน ที่หอประชุมของเมือง และถ่ายทอดสดผ่านโทรทัศน์ วิทยุ หรือโลกไซเบอร์ก็ได้ โดยมีการเชิญบุคคลที่มีส่วนสำคัญหรือมีอิทธิพลกับประเด็นนั้น ๆ มาพูดนำในฐานะวิทยากร แต่ใช้เวลาเพียงคนละ 5-10 นาที แล้วจากนั้น ก็เปิดให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงความเห็น ความรู้สึกนึกคิดอย่างเต็มที่ เพื่อให้เปิดต่อการมีส่วนร่วมมากที่สุด และมีกระบวนการ (facilitator) คอยดูแลจัดกระบวนการ (facilitate) ให้การประชุมเป็นไปด้วยท่าทีแบบประชาธิปไตยเชิงลึก เพื่อให้มีที่ทางให้ความรู้สึกส่วนลึก ๆ ของผู้เข้าร่วมสามารถแสดงออกได้อย่างเต็มที่ (Mindell 2002: 3, 19)

สำหรับในประสบการณ์ของผู้เขียนเอง นอกจากการได้มีประสบการณ์เป็นผู้เข้าร่วมสังเกตการณ์ในกระบวนการกลุ่มแนวทางนี้ ในประเด็นความขัดแย้งจากกรณีอุบัติเหตุโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ฟูกูชิมะ และประเด็นความขัดแย้งขนาดใหญ่และประวัติศาสตร์บาดแผลข้ามรุ่น (intergenerational trauma) ในยุโรปและรัสเซีย นับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงปัจจุบัน ในงาน World Work ที่เมืองวอร์ซอ ประเทศโปแลนด์ ดังกล่าวแล้วข้างต้น เราได้ทดลองนำแนวทางนี้มาประยุกต์ใช้กับหลากหลายประเด็น นอกเหนือจากตัวอย่างการทดลองจัดกระบวนการในประเด็นโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ในประเทศไทยด้วยตัวเองแล้ว ผู้เขียนยังได้มีประสบการณ์การใช้ประชาธิปไตยเชิงลึก ในการทำงานกับอีกหลากหลายประเด็น ทั้งที่เป็นประเด็นสาธารณะและหรือความขัดแย้งภายในองค์กร ตัวอย่างเช่น

- (1) **การเสวนาพูดคุยสามฝ่าย สืบเนื่องจากกรณีโรงไฟฟ้ากระบี่** ระหว่างการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, นักนโยบายพลังงาน และนักวิชาการด้านการพัฒนาที่ยั่งยืน (จัดโดยศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง จุฬาฯ เมื่อปี 2015)
- (2) **ความขัดแย้งรุนแรงในจังหวัดชายแดนใต้ของไทย** : จัดกระบวนการกลุ่มระหว่างคนพุทธกับคนมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้ ร่วมกับสถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อปี 2015) (ชาญชัย ชัยสุขโกศล, 2562)
- (3) **ความขัดแย้งเชิงชาติพันธุ์และศาสนาในเมียนมาร์** : จัดกระบวนการกึ่งอบรมต่อเนื่อง ให้กับพระ แม่ชี และฆราวาสชาวพุทธ ระหว่างปี 2016-2019 และให้กับผู้นำศาสนาอิสลามและนักกิจกรรมชาวมุสลิม ในปี 2019 และจะได้จัดอีกครั้งในปี 2020 นี้หลังวิกฤติโควิด-19 เริ่มดีขึ้น โดยมีเจ้าภาพหลัก คือ เสมสิกขาลัย สาขาเมียนมาร์
- (4) **ประเด็นความขัดแย้งทางการเมืองเสื้อสีและรัฐประหารของไทยที่เกิดขึ้นในหมู่คนทั่วไป** : ทดลองจัดกระบวนการกลุ่มเอง รวมถึงทดลองเป็นผู้เข้าร่วมในกระบวนการแบบประชาธิปไตยเชิงลึกที่กระบวนการคนอื่นจัด มากกว่า 10 ครั้งในช่วงระหว่างปี 2013-2019 ภายใต้ผู้จัดหลากหลายองค์กร
- (5) **คลี่คลายความขัดแย้งระหว่างผู้บริหารระดับสูงขององค์กรไม่แสวงกำไรแห่งหนึ่งที่กำลังวิกฤติ** โดยจัดกระบวนการต่อเนื่อง 9 เดือนในช่วงปี 2017 (ชาญชัย ชัยสุขโกศล, 2561ก)
- (6) **คลี่คลายความขัดแย้งให้ระหว่างผู้บริหารระดับกลาง และระหว่างแผนก ของบริษัทขนาดใหญ่แห่งหนึ่ง** (หนึ่งครั้งเมื่อปี 2018 และต่อเนื่อง 2 เดือนในปี 2019)
- (7) **คลี่คลายความขัดแย้งระหว่างคณาจารย์สถาบันอีกสองแห่ง** (เมื่อปี 2018 และ 2019)

จากประสบการณ์ทั้งหมดนี้ เราเสนอว่า เพื่อขับเคลื่อนขยายผลแนวคิดประชาธิปไตยเชิงลึกในประเทศไทยให้ได้ผลอย่างจริงจัง และแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งของสังคมไทยได้จริง มีประเด็นที่ใหพิจารณา ดังนี้

รูปแบบ : ปรับประยุกต์ ผสมผสาน และระยะเวลาต่อเนื่อง

จากประสบการณ์ของผู้เขียนทั้งสองคนในการจัดกระบวนการแนวประชาธิปไตยเชิงลึกในประเทศ ความขัดแย้งเชิงชาติพันธุ์และศาสนาในเมียนมาร์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นโครงการต่อเนื่องยาวที่สุด (ราว 2 ปี) ที่ผู้เขียนทั้งสองได้รับเชิญจากองค์กรเจ้าภาพที่เมียนมาร์ ให้เข้าร่วมกับกระบวนการคนอื่นๆ อีกหลากหลายคน ผลัดกันดำเนินกระบวนการ ด้วยเครื่องมือและแนวคิดชนิดอื่นๆ ประกอบกัน เราพบว่า ในช่วงแรกๆ ไม่สามารถใช้กระบวนการประชาธิปไตยเชิงลึกที่ถอดแบบมาจาก Mindell และ Process Work Institute ได้ 100% แต่เราทั้งสองคน และกระบวนการคนอื่นๆ ที่เข้าร่วมโครงการนี้ จำเป็นต้องใช้วิธีการจัดกระบวนการกลุ่มแนวทางอื่น ผสมผสานด้วย ตั้งแต่การทำ dialogue, กระบวนการแนวคิดปัญญาพื้นฐาน ที่ใช้กิจกรรมทั้งในเชิง cognitive-based และ experiential-based, ทำงานกับทั้งปัญญาทั้งฐานกาย (somatic intelligence) ฐานใจ (emotional intelligence) และฐานหัว (cognitive intelligence) รวมทั้งใช้กระบวนการเชิง retreat อยู่กับธรรมชาติ (เฉพาะอันหลังสุด ตรงกับข้อเสนอของ (Lederach, 2010) ที่เสนอไว้ในงานเรื่อง Moral Imagination อีกด้วย) ไปจนถึงการที่องค์กรเจ้าภาพจัดหาผู้เข้าร่วมไปศึกษาดูงานในประเทศอื่นๆ ที่มีประสบการณ์ใกล้เคียงกัน

นอกจากนี้ สำหรับงานที่เมียนมาร์นั้น อัครชัย ยังได้ใช้แนวทางและเครื่องมืออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจิตวิทยาและโลกภายในปัจเจกบุคคลแต่ละคน ผสมผสานเข้ามาด้วยเช่นกัน อาทิเช่น การจัดกระบวนการผ่านฐานกายแนว Psychodrama และ Satir Transformational Systemic Therapy (แบนเมน, 2557/2006) การค้นหาเป้าประสงค์ร่วม แบบ Collective Soul Purpose ซึ่งประยุกต์มาจากแนวคิด Hero's Journey ของ (Campbell, 2008) การโค้ชซึ่งบุคคลตามแนว Coaching for Transformation Lasley, Kellogg, Michaels, & Brown, 2015) เป็นต้น ส่วนชาญชัย ก็ใช้เครื่องมือการสื่อสารอย่างสันติ (Rosenberg, 2003) ผสมผสานเข้าไปในงานที่เมียนมาร์ด้วยเช่นกัน ทั้งหมดนี้ เพื่อปูทางให้ผู้เข้าร่วมที่มาจากหลากหลายสังกัดและกลางแครงใจต่อกัน หรือขัดแย้งกัน ให้สามารถมีสายสัมพันธ์ และค่อย ๆ ไว้วางใจกันมากขึ้นพอที่จะรับฟังเชิงลึก (deep listening) และได้ยินกันจริง ๆ (ไม่ใช่ฟังเพื่อเตรียมเถียงหรือปกป้องจุดยืนของตัวเอง) รวมทั้งสามารถสื่อสารเรื่องลึกๆ ที่อาจจะ “วงแตก” ต่อกันได้มากขึ้น

ดังนั้น การนำแนวทางแบบประชาธิปไตยเชิงลึกมาประยุกต์ใช้กับหลากหลายประเด็นในประเทศไทย อาจปรับขั้นตอนวิธีการให้มีรูปแบบที่หลากหลาย อาทิเช่น จัด Open Forum หรือจัดเป็นชุดโครงการระดับชาติ อาจมีทั้งการจัดกระบวนการแบบวงเปิดและวงปิด แต่จำเป็นต้องมีการทำกระบวนการอย่างต่อเนื่อง (อย่างน้อยที่สุด 3-5 ปี เหมือนงานเมียนมาร์ของผู้เขียนทั้งสอง หรือต่อเนื่อง 2 เฟส ๆ ละ 6 ปี รวม 12 ปี ดังกรณีโครงการในโครเอเชีย ในหัวข้อที่แล้ว) ทั้งเพื่อให้การคลี่คลายความขัดแย้งสู่คำตอบและทางออกร่วมกันไปได้มากขึ้น และเพื่อให้แต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เห็นทางเลือกใหม่ ๆ ในทางวัฒนธรรมการพูดคุย/การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ได้ทั้งความร่วมมือและผลลัพธ์อย่างแท้จริงและยั่งยืน

เงื่อนไขที่ผู้จัดจะต้องตระหนักล่วงหน้า

จากประสบการณ์ของเรา ก่อนใช้วิธีการแบบประชาธิปไตยเชิงลึกนี้ มีเงื่อนไขจำนวนหนึ่งที่เรามักกล่าวย้ำก่อนเริ่มกระบวนการเสมอ ได้แก่ หนึ่ง หลักการ 2 ประการที่จะใช้ในการดำเนินกระบวนการ (1) เสียงทุกเสียงมีความสำคัญ และพยายามบอกอะไรบางอย่างที่ขาดหายไป เพื่อให้ระบบปรับตัวสู่สมดุลเสมอ และ (2) ไม่มีใครเป็นตัวปัญหา มีแต่สถานะของสังคมหรือระบบในองค์กรแห่งนั้น ที่ยังไม่สามารถเข้าใจเจตนาลึกๆ หรือเสียงลึกๆ ของคนๆ นั้นได้อย่างแท้จริง

สอง หน้าที่ของกระบวนการแนวนี้ คือ (1) เปิดพื้นที่ให้เสียงที่หลากหลายได้ปรากฏ โดยเฉพาะเสียงที่ไม่ค่อยได้ปรากฏขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเสียงของคนที่ไม่ค่อยพูด หรือเสียงจาก “ส่วนที่ไม่ค่อยได้พูด” ในคนที่พูดบ่อยแล้ว (2) สร้างความตระหนักรู้ ว่ากำลังเกิดอะไรขึ้นใน “สนามพลัง” หรือพื้นที่การพูดคุยแห่งนั้นอยู่

สาม เรามักกล่าวเตือนถึงสิ่งที่ผู้เข้าร่วมอาจได้พบ ว่าได้แก่ ความปั่นป่วน ควบคุมไม่ได้ ความร้อนแรง จุดปะทุ ความเปื้อนแข็ง อยากเดินออก สภาวะไม่เป็นเส้นตรง (nonlinear) กล่าวคือ บางครั้งการพูดคุยอาจไม่เป็นไปตามวาระที่ทุกคนตั้งหัวข้อเอาไว้ ผู้เข้าร่วมอาจรู้สึกว่าการพูดคุยออกนอกเรื่องไปไกลแล้ว แต่สำหรับแนวทางประชาธิปไตยเชิงลึก เราถือมาถูกทางแล้ว เพราะการพูดคุยเริ่มลงลึกถึงสิ่งที่ลึก ๆ แล้ว แต่ละฝ่ายคิดและรู้สึกกันจริง ๆ นอกจากนี้ บางช่วงที่มีกระบวนการ อาจขอ pause หยุดคุยกันทั้งหมด เพื่อให้ทุกคนได้กลับมาใคร่ครวญภายในกันชั่วขณะ ก่อนที่จะเริ่มพูดคุยด้วยกระบวนการแนวนอนต่อไป

การจัดกระบวนการพูดคุยแนวประชาธิปไตยเชิงลึกนี้ ค่อนข้างผิดแผกแปลกประหลาดอย่างมากเมื่อเทียบกับการจัดการประชุมสัมมนาแบบปกติทั่วไป ที่เน้นความเป็นระเบียบเรียบร้อย ใช้ตรรกะเหตุผลและการคิดวิเคราะห์วิพากษ์อย่างเป็นวิชาการ หากจะนำมาใช้ขยายผลในเมืองไทย หลักทั้งสามประการข้างต้นนี้ (โดยเฉพาะข้อสาม) เป็นเงื่อนไข (pre-requisite) ที่ควรได้รับการพูดคุยและเป็นที่ยอมรับร่วมกันก่อน เพราะมิฉะนั้น ก็อาจกลายเป็นอุปสรรคหรือข้อขัดข้องในการทำงานด้วยกระบวนการแนวทางนี้ได้

ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและเจ้าภาพ

วิธีการแบบประชาธิปไตยเชิงลึกนั้น เป็นการทำงานกับความขัดแย้งเชิงลึกโดยตรง ดังนั้น เพื่อให้เกิดการขยายผลได้อย่างรวดเร็ว และได้ผลในการคลี่คลายความขัดแย้งต่าง ๆ อย่างจริงจัง ไม่ใช่ฉาบฉวย **ผู้มีอำนาจตัดสินใจ คู่ขัดแย้ง และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นความขัดแย้งนั้น ๆ โดยตรง** ควรได้รับการเชิญให้เข้าร่วมในกระบวนการกลุ่มตามแนวทางนี้อย่างต่อเนื่อง

ตัวอย่างเช่น หากเป็นประเด็นความขัดแย้งทางการเมืองที่ยืดเยื้อเรื้อรังมายาวนาน ก็จำเป็นต้องเชิญผู้มีอำนาจตัดสินใจและผู้มีอิทธิพลทางความคิดในแต่ละภาคส่วนเข้าร่วม ฝ่ายทหารและกองทัพ ตำรวจ พรรคการเมืองหลักๆที่เป็นคู่ขัดแย้งกันอยู่ ภาคตุลาการ ภาคราชการ ภาคประชาสังคมกลุ่มหลักๆที่มีบทบาทสำคัญในการต่อต้านรัฐบาล ผู้นำขบวนการคนเสื้อแดง ผู้นำขบวนการคนเสื้อเหลือง บริษัทขนาดใหญ่ในภาคธุรกิจและภาคการเงินที่มีผลต่อการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจและการเงินของประเทศไทย หากสามารถเชิญตัวแทนภาคส่วนเหล่านี้ที่เป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจในกลุ่มตนเองได้และจัดกระบวนการกลุ่มแบบวงปิด ผ่านแนวคิดประชาธิปไตยเชิงลึกต่อเนื่อง เฟสแรก รว 2 ปี ก็น่าจะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอะไรบางประการที่สำคัญยิ่งสำหรับประเทศไทยเลยทีเดียว

หากเป็นประเด็นความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย ก็จำเป็นต้องเชิญทั้งกองทัพส่วนกลาง กองทัพภาคที่สี่ คณะพูดคุยสันติภาพ ผู้นำฝ่ายพุทธ นิกายต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลอยู่ในจังหวัดชายแดนใต้ มหาเถรสมาคม สำนักงานเลขาธิการสมเด็จพะสังฆราช ผู้นำฝ่ายอิสลามทั้งสายเก่าและสายใหม่ สำนักจุฬาราชมนตรี คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในชายแดนใต้ กลุ่มผู้ก่อการกลุ่มต่าง ๆ ที่ยังปฏิบัติการอยู่ในปัจจุบัน ตัวแทนเหยื่อผู้ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงในจังหวัดชายแดนใต้ทั้งที่เป็นพุทธ มุสลิม และครอบครัวของทหาร ภาคประชาสังคมกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มที่ชูธงปกป้องพุทธศาสนาและเรียกร้องให้พุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ฯลฯ

ทั้งนี้ **องค์กรเจ้าภาพ**ที่เป็นไปได้ อาจเป็นภาคการศึกษา และภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านการพัฒนาระบบการเรียนรู้ (โดยอาจร่วมมือกันหลายสถาบัน) เช่น **สถาบันพระปกเกล้า** ในฐานะองค์กรหลักด้านความรู้ทางการเมืองและประชาธิปไตยขององค์กรหนึ่งของไทย, **สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล** ซึ่งทำงานด้านการจัดกระบวนการกลุ่มแนวต่าง ๆ ในจังหวัดชายแดนใต้และในประเด็นเรื่องความขัดแย้งทางการเมืองมาตลอดอย่างน้อย 15 ปี, **คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี** ซึ่งติดตามใกล้ชิดกับประเด็นจังหวัดชายแดนภาคใต้มาตั้งแต่ปี 2003; **ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล** และ **คณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์** โดยเฉพาะ เครือข่ายกระบวนการ (facilitator) ที่รู้จักกันผ่าน**เสมสิกขาลัย** ที่เชี่ยวชาญการจัดกระบวนการพูดคุยในลักษณะต่าง ๆ และทำงานในประเด็นขับเคลื่อนสังคมมากกว่า 20 ปี เป็นต้น

แหล่งทุน

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนานวัตกรรมประชาธิปไตยร่วมสมัย เพื่อประโยชน์สูงสุดของประชาชน หน่วยปฏิบัติการวิจัยความมั่นคงของมนุษย์และความเท่าเทียม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สนับสนุนโดยสถาบันพระปกเกล้า

บรรณานุกรม

- Pathomporn peace. (2557, กันยายน 15). “เถียงกันด้วย ‘อารมณ์’, ‘เหตุผล’ เดือดพล่าน [ไพลีดีโอ]. Retrieved from <https://youtu.be/HCXjnHFt0vw>
- Arye, L. & Audergon A. (2005). Transforming Conflict into Community: Post-war Reconciliation in Croatia. *Psychotherapy and Politics International*, 3(2). Chichester, UK: Wiley Publishers. doi: 10.1002/ppi.24
- Audergon, A. (2005). *The War Hotel : Psychological Dynamics in Violent Conflict*. London and Philadelphia: Whurr Publishing;
- Audergon, A. and Audergon, J. C. (2017). Contribution of worldwork methodology for violence prevention and community recovery after mass violence: An example from Rwanda. *Psychotherapy and Politics International*, 15(1). UK: John Wiley and Sons. doi: 10.1002/ppi.1405.
- Campbell, J. (2008). *The Hero with a Thousand Faces (The Collected Works of Joseph Campbell)*. Novato, CA: New World Library.
- CFOR. (n.d.). *Croatia and Balkans*. Retrieved from <http://www.cfor.info/croatia-and-balkans/>
- IAPOP. (2014). *Worldwork 2014 Warsaw*. Retrieved from <http://www.worldwork.org/worldwork2014warsaw/>
- IAPOP. (2015a). *The Asian Process*. [Video Clip] Retrieved from <https://youtu.be/FKSvrTMmP6g>
- IAPOP. (2015b) *The Balkans*. [Video Clip] Retrieved from https://youtu.be/WT8D2hDzF_c
- IAPOP. (2013) *Sitting in the Fire* [Video Clip] Retrieved from <https://youtu.be/BmGEApyl-k0>
- Lasley, M., Kellogg V., Michaels R., and Brown, S. (2015). *Coaching for Transformation: Pathways to Ignite Personal & Social Change*. PA:Troy, DiscoverPress.
- Lederach, J. P. (2010). *The Moral Imagination: The Art and Soul of Building Peace*. NY: Oxford University Press.
- McVeigh, R. (1999). Structural Incentives for Conservative Mobilization: Power Devaluation and the Rise of the Ku Klux Klan, 1915–1925. *Social Forces*, 77(4). p. 1463.
- Mindell, A.. (1995). *Sitting in the Fire: Large Group Transformation Using Conflict and Diversity*. OR: Lao Tse Press.
- Mindell, A. (2002). *The Deep Democracy of Open Forums: Practical Steps to Conflict Prevention and Resolution for the Family, Workplace, and World*. VA: Hampton Roads Publishing.
- Reiss, G. (2004). *Beyond War And Peace in The Arab Israeli Conflict*. OR: Changing Worlds Press.
- Rosenberg, M. B. (2003). *Nonviolent Communication: A Language of Life Paperback*. Encinitas, CA: Puddledancer Press.
- Satir, Virginia., Gomori, M., Gerber J., & Banmen, J. (2006). *The Satir Model: Family Therapy and Beyond*. Palo Alto, CA: Science & Behavior Books.

- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2550). *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง” ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาญชัย ชัยสุขโกศล. (2558). ปารีชาติ สุวรรณบุปผา : กระบวนการด้านความขัดแย้งและสานเสวนา. *วารสารสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล*, 1 (1). นครปฐม: สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชาญชัย ชัยสุขโกศล. (2561ก). *สุดยอดการคลี่คลายความขัดแย้ง: แต่ละฝ่ายคลี่คลายกันเองได้อย่างไรสันติ*. สืบค้นจาก <https://chaisuk.wordpress.com/2018/07/06/highest-form-of-conflict-facilitation-thai/>
- ชาญชัย ชัยสุขโกศล. (2561ข). *Process Work & Racism in USA*, Retrieved from <https://chaisuk.wordpress.com/2018/07/13/process-work-racism-in-usa-1/>.
- ชาญชัย ชัยสุขโกศล. (2561ค). *Process Work / Worldwork: Northern Ireland Conflict*. Retrieved from <https://chaisuk.wordpress.com/2018/07/20/process-work-worldwork-northern-ireland-conflict/>.
- ชาญชัย ชัยสุขโกศล. (2562). ให้พื้นที่กับ “อารมณ์ ความรู้สึก และเสียงที่แท้จริง” : ครั้งหนึ่ง ณ ชายแดนใต้. *วารสารสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล*, 5(2). นครปฐม: สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชาญชัย ชัยสุขโกศล และปรกรณ์ เลิศเสถียรชัย. (2558). *การแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี: กรณีศึกษาระบบพลังงานนิวเคลียร์ของประเทศไทย* (รายงานผลการวิจัย). นครปฐม : สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปารีชาต สุวรรณบุปผา. (2548). สานเสวนาเป็นสันติวิธีได้หรือไม่. ใน *การประชุมวิชาการประจำปี “สันติวิธีในมุมมองของศาสนาโลก”*. โดยหลักสูตรศาสนาเปรียบเทียบ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปารีชาต สุวรรณบุปผา. (2552ก). *สานเสวนา สานใจสู่ใจ*. นครปฐม: ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปารีชาต สุวรรณบุปผา. (2552ข). *สืบเนื่องมาจากสานเสวนา*. นครปฐม: ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปารีชาต สุวรรณบุปผา. (2553). *คู่มือการจัดกระบวนการสานเสวนา*. นครปฐม : ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปารีชาต สุวรรณบุปผา, มารค ตามไท และวินัย สะมะฮุน. (2549). *ศาสนเสวนา: แนวคิดและประสบการณ์การสานเสวนาระหว่างศาสนา และการเมืองแนวลึกกับจริยธรรมของนักการเมืองจากมุมมองของศาสนิกชน*. นครปฐม: ศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปิยะพงษ์ บุษบงก์ และพบุษ ขำซอง. (2563) *การออกแบบนโยบายที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (Inclusive Policy Design)* กรุงเทพฯ/เชียงใหม่: โครงการยุทธศาสตร์การวิจัยเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและการสร้างความเป็นธรรม ระยะที่ 2 สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสถาบันนโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พัทธธิดา นาคอุไรรัตน์. (2562). *#กราบท่านสว่าง*. Retrieved from <https://web.facebook.com/AnnaSubminority/posts/10157185047193729>
- จอห์น แบนเมน. (2557). *The Satir Model: Family Therapy and Beyond* [The Satir Model: Family Therapy and Beyond] (รัตนา สายพานิชย์, แปล). กรุงเทพฯ : สมาคมพัฒนาศักยภาพมนุษย์และจิตบำบัดแนวซาเทียน์. (ต้นฉบับพิมพ์ปี พ.ศ. 2006)
- สมสิทธิ์ อัสตรนีย์. (2556). *การแสวงหาความรู้แบบจิตตปัญญาศึกษา: ญาณวิทยาและวิธีวิทยาการวิจัย*. นครปฐม: ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.